

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра психології

На правах рукопису

ЩУР НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

**ЕМОЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВІ ДИНАМІКИ У СТОСУНКАХ МАТЕРІВ
ТА ДОЧОК У ЮНОСТІ**

Спеціальність 053
(код)

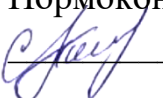
Психологія
(назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник:
Агарков Олег Анатолійович,
доктор політичних наук,
професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол засідання кафедри психології
№ 15 від 06.06.2024
Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА
Нормоконтроль
 Наталія СЕРГІЄНКО

Дніпро, 2024

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології
Освітній ступінь бакалавр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА

«12» 06. 2024 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЩУР НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи **«Емоційно-поведінкові динаміки у стосунках матерів та дочок у юності»**

2. Науковий керівник доктор політичних наук, професор Олег АГАРКОВ

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Термін подання роботи на кафедру 07.6.2024

4. Мета кваліфікаційної роботи полягає в теоретичному та емпіричному вивченні емоційної та поведінкової динаміку взаємин між матерями та доньками в підлітковому віці з метою виявлення особливостей цих взаємин та їх впливу на розвиток особистості доньки і формування її емоційного та соціального благополуччя.

5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи:

- 1) Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення емоційної та поведінкової динаміки у стосунках між матерями та доньками.
- 2) Емпірично дослідити вплив емоційно-поведінкових динамік у стосунках матерів та дочок у юності
- 3) Визначити специфіку взаємозв'язку між емоційними та поведінковими характеристиками матерів і дочок у підлітковому віці.

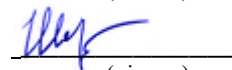
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми та формулювання проблеми	грудень	виконано
2.	Вступ	січень	виконано
3.	I розділ	лютий-березень	виконано
4.	II розділ	квітень	виконано
5.	Оформлення та написання роботи: Редагування та корекція тексту. Вставка таблиць, діаграм, графіків. Виправлення стилістичних та граматичних помилок.	травень	виконано
6.	Передзахист. Перегляд та остаточне редагування. Підготовка пояснювальної записки та презентації.	червень	виконано
7.	Захист кваліфікаційної роботи	червень	виконано

Науковий керівник

(підпис) Олег АГАРКОВ

Здобувач вищої освіти

(підпис) Наталія ЩУР

Дата видавання завдання 16 серпня 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Щур Н. Є. Емоційно-поведінкові динаміки у стосунках матерів та дочок у юності / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2024.

Сімейні стосунки, особливо стосунки між матерями та доньками, мають значний вплив на розвиток особистості та психічне здоров'я людини. Юнацький вік є критичним етапом, коли в особистісному розвитку, емоційній сфері та соціальних взаєминах відбуваються значні зміни.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 65 сторінок. Мета полягає в теоретичному та емпіричному вивченні емоційної та поведінкової динаміку взаємин між матерями та доньками в підлітковому віці з метою виявлення особливостей цих взаємин та їх впливу на розвиток особистості доньки і формування її емоційного та соціального благополуччя.

Основними завданнями кваліфікаційної роботи є:

- Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення емоційної та поведінкової динаміки у стосунках між матерями та доньками.

- Емпірично дослідити вплив емоційно-поведінкових динамік у стосунках матерів та дочок у юності

- Визначити специфіку взаємозв'язку між емоційними та поведінковими характеристиками матерів і дочок у підлітковому віці.

Об'єкт дослідження: стосунки матерів та дочок в юнацькому віці.

Для забезпечення об'єктивності та системності дослідження, а також для вирішення поставлених завдань було використано низку методів. Зокрема, для обробки даних використовувався теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних з проблеми дослідження, психодіагностичні методи та методи математичної статистики.

Дослідження показало, що існує позитивний зв'язок між рівнем емоційної підтримки матері і рівнем емоційної стабільності доньки у юнацькому віці.

Стиль виховання матері має значний вплив на емоційний та поведінковий розвиток дочок у підлітковому віці.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки та освіти, спрямованих на покращення сімейних стосунків та емоційного розвитку дочок.

Ключові слова: емоційна динаміка, поведінкова динаміка, стосунки між матерями та доньками, юнацький вік, емоційна підтримка, стиль виховання, психологічна підтримка, освіта.

ANNOTATION

Shchur N. E. Emotional and behavioural dynamics in the relationship of mothers and daughters in adolescence / Qualification work for the degree of bachelor in speciality 053 "Psychology" (Educational and professional programme "Psychology"). VNPZ DSU, Dnipro, 2024.

Family relationships, especially those between mothers and daughters, have a significant impact on personality development and mental health. Adolescence is a critical stage when significant changes occur in personal development, emotional sphere and social relationships.

The volume of the qualification work is 65 pages. The purpose is to theoretically and empirically study the emotional and behavioural dynamics of relationships between mothers and daughters in adolescence in order to identify the characteristics of these relationships and their impact on the development of the daughter's personality and the formation of her emotional and social well-being.

The main objectives of the qualification work are:

- To analyse theoretical approaches to the study of emotional and behavioural dynamics in the relationship between mothers and daughters.
- To empirically investigate the influence of emotional and behavioural dynamics in the relationship between mothers and daughters in adolescence
- To determine the specifics of the relationship between emotional and behavioural characteristics of mothers and daughters in adolescence.

Object of study: relationships between mothers and daughters in adolescence.

A number of methods were used to ensure the objectivity and systematic nature of the study, as well as to solve the tasks. In particular, theoretical and methodological analysis, systematisation and generalisation of psychological data on the research problem, psychodiagnostic methods and methods of mathematical statistics were used to process the data.

The study showed that there is a positive relationship between the level of emotional support of the mother and the level of emotional stability of the daughter

in adolescence. Maternal parenting style has a significant impact on the emotional and behavioural development of daughters in adolescence.

The results of the study can be used to develop psychological support and education programmes aimed at improving family relationships and emotional development of daughters.

Key words: emotional dynamics, behavioural dynamics, relationships between mothers and daughters, adolescence, emotional support, parenting style, psychological support, education.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ТА ПОВЕДІНКОВОЇ ДИНАМІКИ У СТОСУНКАХ МІЖ МАТЕРЯМИ ТА ДОНЬКАМИ.....	12
1.1. Роль сім'ї та соціального оточення у формуванні емоційних та поведінкових рис.....	12
1.2. Емоційно-поведінковий портрет юнаків: гормональні зміни та соціальне середовище.....	21
1.3. Взаємозв'язок між емоційними та поведінковими характеристиками між матерями та доньками у юнацькому віці.....	24
Висновки до 1 розділу	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ДИНАМІКИ У СТОСУНКАХ МАТЕРІВ ТА ДОЧОК У ЮНОСТІ	29
2.1. Вибір методик та опис процедури дослідження: обґрунтування.....	29
2.2. Опис та аналіз емпіричного дослідження.....	35
Висновки до 2 розділу	59
ВИСНОВКИ.....	62
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	66

ВСТУП

Сімейні стосунки завжди були важливою темою досліджень у галузі психології, оскільки вони мають великий вплив на розвиток особистості та психічне здоров'я людини. Особливе місце в цьому контексті займають стосунки між матерями та доньками. Ці стосунки є складними та багаторівневими, оскільки поєднують емоційні, поведінкові та культурні аспекти.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що юнацький вік є критичним етапом у житті дитини, під час якого відбуваються значні зміни в особистісному розвитку, емоційній сфері та соціальних відносинах. У цей час доньці доводиться вирішувати проблеми ідентифікації, пошуку власного «Я» та становлення самостійності, що часто супроводжується конфліктами та непорозуміннями з матір'ю. Матері, в свою чергу, буває складно прийняти дорослішання дитини, змінити свою роль в сім'ї та адаптуватися до нових умов взаємодії. Ми вважаємо, що дослідження емоційно-поведінкової динаміки у стосунках матері з дочкою юнацького віку є комплексним і включає в себе як позитивні, так і негативні емоції та поведінкові патерни.

Емоційна та поведінкова динаміка у стосунках між матерями та доньками в юнацькому віці має значний вплив на подальший розвиток обох сторін. У сучасній психології існує думка, висловлена ще З. Фрейдом яка розвивається психологами різних напрямків, що взаємини між дитиною і матір'ю є прототипом всіх наступних взаємовідносин людини [4, с. 141]. Важливо розуміти, як ця динаміка виникає, змінюється і впливає на емоційний стан і поведінку як матері, так і доньки. Дослідження в цій сфері допомагають не лише виявити причини потенційних конфліктів, але й розробити ефективні стратегії їх вирішення та збереження здорових, конструктивних стосунків.

Тема взаємовідносин матері та доньки досліджувалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, зокрема такими авторами, як Г. Харлоу,

М. Уїнсворт та Дж. Боулбі, Н. Бойко, С. Кондратюк та Н. Панасенко. Їхні дослідження зробили значний внесок у з'ясування важливих аспектів цього взаємозв'язку, таких як роль емоційної взаємодії між матір'ю та дитиною, формування поведінкових реакцій у дитини, вплив матері на розвиток емоційної сфери особистості дитини та формування типу прив'язаності. Дж. Філд та Л. Уотерс у своїх дослідженнях виявили, що різноманітні взаємодії між матерями та доньками впливають на їхній емоційний стан та поведінку. Однак дослідження в цій галузі залишають певні аспекти нез'ясованими, що підкреслює необхідність подальших досліджень. Дослідження О. Кочарян показують, що глибокий емоційний зв'язок, який розвивається між матір'ю і дочкою, має сильний, багатогранний, тривалий і багато в чому неминучий вплив на формування багатьох аспектів існування матері і дочки.

Психологічні дослідження також показали, що існує зв'язок між розвитком образу Я дитини та її прив'язаністю до матері. Високий рівень розвитку образу Я корелює з більшою самостійністю дитини, меншою залежністю від матері і більш вираженою активністю (Дж. Боулбі, М. Еїнсворт, П. Кріттенден, Н. Є. Харламенкова, Т. В. Казанцева, К. В. Ягнюк). Досягнення психологічного відокремлення від батьків є одним з основних завдань розвитку в підлітковому віці (Р. Хавігерст) [15, с. 3].

Питання про довгострокові наслідки емоційних і поведінкових взаємодій між матерями і доньками також потребує подальшого вивчення. Дослідження О. Фінгерман (2001) показало, що матері та доньки залишаються дуже близькими, незважаючи на конфлікти, навіть у дорослому віці, що свідчить про важливість цих стосунків протягом усього життя. Не слід також недооцінювати роль культурних і соціальних чинників у стосунках матері та доньки. Дослідження С. Джексон показують, що емоційні та поведінкові характеристики матерів і дочок можуть дуже відрізнятися в різних культурних і соціальних контекстах. Материнське ставлення має значний вплив на

психосоціальний розвиток підлітків, що підтверджується у працях Д. Хільмана, Т. Харріс та ін.

В Україні дослідження стосунків матері та доньки, зокрема робота М. Гончаренко (2019), зосереджується на побудові гармонійних стосунків між матір'ю та донькою в підлітковому віці, також приділено увагу дослідженню процесів сепарації в дочірньо-материнських відносинах в роботі К. Ростовської [15, с. 3] що демонструє актуальність цієї теми в національному контексті.

Таким чином актуальність вивчення емоційної та поведінкової динаміки у взаєминах між матерями та доньками в підлітковому віці зумовлена важливістю цих взаємин для формування особистості та психічного здоров'я. Підлітковий вік є критичним періодом, коли відбуваються значні зміни в особистісному розвитку, емоційному функціонуванні та соціальних взаємодіях. У цей час донька стикається з питаннями ідентифікації та незалежності, що часто призводить до конфліктів з матір'ю. Для матері це виклик - прийняти дорослішання дитини, змінити свою роль у сім'ї та адаптуватися до нових умов. Дослідження в цій галузі сприяють розумінню механізмів емоційних і поведінкових взаємодій, що необхідно для розробки ефективних стратегій підтримки гармонійних стосунків і забезпечення емоційного благополуччя обох сторін.

Мета дослідження - вивчити емоційну та поведінкову динаміку взаємин між матерями та доньками в підлітковому віці з метою виявлення особливостей цих взаємин та їх впливу на розвиток особистості доньки і формування її емоційного та соціального благополуччя.

Об'єкт дослідження: стосунки матерів та дочок в юнацькому віці.

Предмет дослідження: взаємозв'язок між емоційними та поведінковими характеристиками матерів та їхніх дочок у підлітковому віці.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення емоційної та поведінкової динаміки у стосунках між матерями та доньками.
- Емпірично дослідити вплив емоційно-поведінкових динамік у стосунках матерів та дочок у юності
- Визначити специфіку взаємозв'язку між емоційними та поведінковими характеристиками матерів і дочок у підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження: Існує позитивний взаємозв'язок між рівнем емоційної підтримки матері і рівнем емоційної стабільності дочки у юнацькому віці.

Методи дослідження: Для забезпечення об'єктивності та системності дослідження, а також для вирішення поставлених завдань було використано низку методів. Зокрема, для обробки даних використовувався теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних з проблеми дослідження, психодіагностичні методи та методи математичної статистики. Психодіагностичний комплекс включав наступні методики:

1. «Аналіз сімейних стосунків» (Е. Г. Ейдемільер);
2. ADOR «Підлітки про батьків» (Ш. Шафер, модифікація
3. Матейчик та П. Матейчик);
3. «Емлін» (Д. Люсін);
4. «Q-сортування» (Б. Стефансон).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно зосереджене на глибокому розумінні емоційної та поведінкової динаміки у стосунках між матерями та їхніми доньками в юнацькому віці з урахуванням різних культурних та соціальних контекстів, які впливають на ці стосунки, а також на системному підході до вивчення їхньої динаміки, що дозволяє виявити основні тенденції та розробити нові підходи до розуміння та покращення якості цих стосунків.

Практична новизна дослідження полягає у виявленні позитивного впливу стилів виховання матерів на емоційний та поведінковий розвиток

дочок у підлітковому віці та визначенні можливостей психологічної підтримки та освіти, спрямованих на покращення сімейних стосунків. Результати дослідження є важливими для розробки індивідуальних програм, спрямованих на зміцнення позитивних аспектів взаємин між матір'ю і донькою та підтримку їхнього емоційно-психологічного розвитку в сімейному середовищі.

Передумови дослідження: У нашому дослідженні взяло участь тридцять учасників, розділених на дві групи: з них 15 дівчат від шістнадцяти до дев'ятнадцяти років та їх матері середньої вікової категорії 43 роки у кількості 15 осіб. Дослідження було проведено за допомогою онлайн-опитувальників, розповсюджених через застосунок Google Forms.

Структуру кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку посилань. Обсяг основної частини кваліфікаційної роботи становить 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ТА ПОВЕДІНКОВОЇ ДИНАМІКИ У СТОСУНКАХ МІЖ МАТЕРЯМИ ТА ДОНЬКАМИ

1.1. Роль сім'ї та соціального оточення у формуванні емоційних та поведінкових рис

Сім'я та соціальне оточення є важливими у формуванні емоційних та поведінкових особливостей дівчаток-підлітків. Вплив матері та інших членів сім'ї на розвиток емоційно-поведінкової сфери доньки є основним з перших днів її життя. Взаємодія з матір'ю визначає структуру цієї сфери особистості та її емоційну взаємодію, співпереживання, взаємини та контроль емоцій. Стилі виховання, що базуються на підтримці, емпатії та відкритому спілкуванні, мають велике значення для формування емоційного зв'язку та взаємозалежності у стосунках матері та доньки. Дослідження підтверджують, що стиль виховання та емоційний клімат у сім'ї впливають на емоційні та поведінкові характеристики дітей. Розуміння ролі сім'ї та соціального оточення допомагає розкрити механізми формування емоційно-поведінкових особливостей дочок у підлітковому віці і сприяти позитивному емоційному розвитку у родинному середовищі.

Психологічний розвиток людини визначається складною взаємодією біологічних і соціальних факторів. Біологічні фактори включають вроджені особливості нервової системи, тобто темперамент, який є основою для емоційних і поведінкових реакцій. Соціальні фактори - це зовнішні контакти людини з іншими людьми, які відіграють ключову роль у формуванні емоційного світу та поведінкових патернів.

Важливість соціального фактору підкреслюється тим, що в процесі взаємодії зі значущими дорослими дитина з раннього віку отримує «уроки»

щодо прояву емоцій та їх відображення в поведінці. Згідно з дослідженнями, відсутність соціального фактору може призвести до того, що дитина не зможе стати особистістю, що наочно демонструє історія Мауглі.

Психологічний розвиток особистості не можна розглядати без урахування як вроджених задатків, так і впливу соціального середовища. Їх складна взаємодія формує емоційну та поведінкову сферу і визначає хід розвитку особистості.

Для розуміння ступеню впливу соціальних факторів та соціального середовища на розвиток особистості необхідно розуміти різницю між поняттями «індивід» та «особистість». Поняття «індивід» визначається як біолог це носій природних, біологічних властивостей, які даються людині переважно від народження. Такі властивості уможливають бути самостійним живим організмом, представником *Homo Sapiens*. Людина індивідом народжується. До індивідних властивостей (за Б. Г. Ананьєвим) відносяться первинні: 1) індивідуально-типологічні властивості – конституційні (особливості фізичної будови людини); нейродинамічні (особливості діяльності нервової системи); білатеральні (властивості функціональної геометрії тіла у вигляді симетрії та асиметрії); 2) вікові та статеві властивості; та вторинні, які виникають на основі первинних і «надбудовуються» над ними, - органічні потреби, темперамент, задатки [19]. Особистість у загальній психології - ядро, інтегруюче начало, що зв'язує воедино різні психічні процеси індивіда і що надає його поведінці необхідну послідовність і стійкість. За визначенням П. Кряжева «Особистість – це індивід, який визначив свою діяльну позицію до всього, що його оточує: до праці, до суспільного ладу, до боротьби мас, до завдань колективу, до долі іншої людини» [18, с. 9, 11]. Таким чином, поняття «індивід» включає в себе унікальний набір людських характеристик, отриманих від батьків при народженні, таких як стать, вік, зріст, вага, характер, колір очей, форма черепа та інші особливості. «Особистість» визначається як унікальний представник

людства, що усвідомлює свою неповторність у соціокультурному контексті, демонструючи стійку систему рис, які лише формуються в процесі взаємодії з соціумом.

У своїй концепції Д. Б. Ельконін підкреслює, що дитина існує в контексті суспільства і не є ізольованою від нього. Відносини дитини з предметами і дорослими соціально обумовлені. Це означає, що дитина взаємодіє з предметами переважно за допомогою суспільно вироблених способів дій, які формують її як члена суспільства. Відносини «дитина-дорослий» трансформуються у відносини «дитина-соціальний дорослий» [32].

Дитина сприймає дорослого як носія соціальної активності, навчається, моделюючи завдання, мотиви і норми, які виконує дорослий. У процесі взаємодії з дорослими дитина засвоює суспільно вироблені способи діяльності, які сприяють її соціалізації та формуванню її особистості. В результаті дитина оволодіває все більш складними предметними діями. Це підкреслює, що соціальний фактор є визначальним у процесі розвитку особистості, демонструючи важливість соціального середовища для психологічного розвитку індивіда.

Ельконін зазначає, що соціальне середовище впливає на дитину не тільки через безпосередню взаємодію з дорослими, а й через опосередковані форми соціального впливу, такі як культура, традиції та соціальні норми. Завдяки цьому дитина не тільки засвоює нові види діяльності, але й інтегрує їх у свою систему цінностей і мотивацію, що сприяє формуванню її особистості.

Першим соціальним оточенням, яке відіграє одну з головних ролей у формуванні особистості, включаючи її емоційно-поведінкову сферу, є людина/група людей, які оточують дитину від моменту її народження. Ці люди стають основним джерелом емоційно-поведінкових навичок, які формують базове розуміння дитиною емоцій та відповідної поведінки.

Вивчення сімейних стосунків між батьками і дітьми та їхнього впливу на розвиток дитини стало обширним предметом дослідження, враховуючи ключову роль, яку батьки відіграють у житті людини. У сімейному середовищі мати, як головна референтна особа, відіграє більш важливу роль у розвитку дитини, ніж батько, як зазначає Боулбі (1988). Дослідження Фішера показує, що взаємозалежність і емоційний зв'язок між матір'ю і дочкою сильніші, ніж у будь-якій іншій парі. Отже, характер стосунків між матір'ю та донькою має вирішальне значення для психосоціального благополуччя та самооцінки дівчаток. Початок формування цих стосунків у сімейному середовищі визначається як найважливіший контакт індивіда з першим соціумом через матір. Тому якість стосунків між матір'ю та донькою має безпосередній вплив на розвиток емоційної та поведінкової сфер особистості доньки.

Сімейне оточення є одним з основних факторів, що впливають на стосунки між матерями та доньками. Сім'я впливає на стосунки матері та доньки, тому що вона є невеликою групою людей, пов'язаних шлюбом і стосунками між батьками та дітьми (Щипанський). У соціальній психології кожна мала група людей має певні базові характеристики, такі як взаємодія між членами групи, згуртованість, ролі та норми, залученість у життя один одного, комунікація та виникнення або вирішення конфліктів. Існування цих характеристик створює простір, в якому людина так чи інакше впливає на сімейне оточення, а сімейне оточення, в свою чергу, впливає на людину.

Щодо інших концепцій соціальної психології, пов'язаних з малими групами, варто відзначити позиції американського соціального психолога Ф. Олпорта та радянського психолога А. Донцова. Ф. Олпорт розглядає малу групу як сукупність ідеалів, уявлень і звичок, які існують у свідомості кожного члена групи і об'єднують їх. А. Донцов, натомість, розглядає малу групу як обмежену кількість індивідів, що взаємодіють у конкретному контексті «тут і тепер». Сучасний підхід у соціальній психології поєднує ці дві концепції. Мала група відіграє важливу роль у вихованні і становленні особистості, її

соціалізації, являючись провідником тих ідей, установок, цінностей і норм поведінки, які існують в даному суспільстві як цілісній системі [9, с. 538]. У дослідженнях Ф. Олпорт мала група розглядалась, як певний набір ідеалу, уявлення та звички, які в свою чергу присутні у свідомості кожного члена групи та забезпечує їх об'єднання. Натомість у дослідженнях А. Донцова мала група розглянута як обмежену кількість індивідів, що взаємодіють «Тут і зараз» тобто у конкретному контексті. За сучасним поглядом у соціальній психології цей підхід інтегрує елементи обох теорій.

Отже в сімейному контексті кожен член родини займає певну роль, що формує поведінкові типи та взаємини між ними. Ролі в сім'ї є важливими структурами, які забезпечують функціонування та гармонію сім'ї. Кожна роль має унікальні характеристики та функції, які сприяють формуванню індивідуальної та колективної ідентичності. У стосунках між матір'ю та донькою можна розпізнати ієрархію сімейних ролей. Загалом, роль матері асоціюється з відповідальністю, турботою та вихованням, тоді як роль доньки - з навчанням, адаптацією та розвитком. Якщо не брати до уваги цю рольову відмінність, ми можемо просто сприймати їх як двох жінок без конкретних соціальних функцій. Отже, сімейні ролі мають значний вплив на формування та розвиток стосунків між матір'ю та донькою, оскільки вони визначають взаємні очікування та поведінку. Не менш важливим фактом є те, що виконання ролі «дочки» залежить від її стадії розвитку у дитинстві.

Ставлення матері до дитини формує, за А. Адлером, життєвий стиль дитини, який визначається вже до її п'ятирічного віку і практично не змінюється надалі (А. Адлер). Досвід, отриманий у взаємодії з матір'ю, інтерпретується і аналізується дитиною, на основі чого обирається власний шлях досягнення мети, власний життєвий стиль. Є три обставини, які зумовлюють обрання дитиною помилкового життєвого стилю: органічна слабкість, розбещеність і відторгнення її батьками. Дані обставини створюють батьки при взаємодії з дитиною. Розуміння, підтримка, помірنا турбота про

дитину з боку матері, визнання її індивідуальних і вікових особливостей сприяють задоволенню провідних потреб дитини.

Розглядаючи ідентичність матері вітчизняний науковець Г. Шевчук пропонує розуміння цього значення як психологічний конструкт, який виражає цілісне прийняття, усвідомлення та переживання жінкою себе як матері та своєї особистісної самореалізації в материнстві. Вчена звертає увагу на те, що материнська ідентичність є центральним утворенням материнської потребнісно-мотиваційної сфери, соціально-психологічним результатом когнітивно-емоційних та ціннісних процесів ідентифікації жінки з роллю матері [8; 9].

З точки зору сімейної психології, основними функціями ролі матері на ранніх етапах розвитку особистості є забезпечення біологічного догляду за дитиною та прищеплення соціокультурних аспектів виховання. Це означає, що мати відповідає не лише за фізичне виховання, благополуччя і розвиток дитини, а й забезпечує її виховання як члена певної соціальної групи та спадкоємця культурних цінностей в родині.

У зарубіжній психології поняття материнства - материнської турботи - з'явилося в 1950-х роках і мало досить розмиті межі: Воно охоплювало такі розрізнені моменти взаємодії матері та дитини, як грудне вигодовування, фізичний догляд, біологічний зв'язок, індивідуальний стиль взаємодії з дитиною та реалізацію емоційної прив'язаності. Таким чином, особистість матері зазвичай відіграє вирішальну роль у вихованні дитини, забезпечуючи турботу та формуючи образ матері як важливого джерела підтримки у свідомості дитини. Однак у таких дослідженнях, як дослідження прив'язаності та автономії Аллен (Allen, 2009), автори відзначають, що зі зміною етапів розвитку особистості дитини функціональна складова ролі матері поглиблюється, а турбота і піклування виражаються в інших формах [23].

Таким чином, основна функція матері у стосунках з донькою залишається незмінною, але спосіб її реалізації набуває різних форм. При

оцінюванні ролі матері як основного соціального контексту, що впливає на розвиток емоційно-поведінкової сфери дитини та її характеристики, необхідно звернути увагу на процес контейнеризації. У психоаналітичному дискурсі термін «контейнеризація» асоціюється з ім'ям Вілфреда Біона. Контейнеризація визначається як здатність утримувати і переробляти різні психічні енергії, включаючи емоції, стрес, інстинктивні імпульси тощо. У цьому процесі одна людина (зазвичай мати) виступає в ролі контейнера, поглинаючи і трансформуючи психічні переживання іншої людини (зазвичай дитини), допомагаючи інтегрувати ці переживання в психіку дитини.

Деякі клієнти потребують підвищеної контейнеризації через порушення в ранніх стосунках між матір'ю та дитиною. Такі порушення можуть призвести до нерозвиненої здатності самостійно керувати психічною енергією, що ускладнює емоційне та поведінкове функціонування. Відсутність належної контейнеризації в дитинстві може призвести до підвищеної потреби у зовнішній підтримці в регулюванні емоційних станів у дорослому віці.

У своїх дослідженнях В. Біон виділяв три типи взаємозв'язку між матір'ю та дитиною [2]: ригідний, крихкий та гнучкий зв'язки. Кожен з цих зв'язків має свою характеристику. Ригідний зв'язок – контейнер реагує на вторгнення, стаючи жорсткою і відмовляючись взаємодіяти з тим, що знаходиться всередині неї, внаслідок чого її вміст втрачає форму і сенс. Наприклад, якщо мати реагує на всі емоційні прояви дитини лише з почуття обов'язку, а дитині насправді потрібно, щоб мати відчувала тривогу і певною мірою поділяла її занепокоєння. Що ж стосується крихкого зв'язку, то він протилежний ригідному. У цьому випадку зовнішній вплив є досить потужним та переповнює контейнер, який може зламатися чи частково втратити форму та функцію. Тобто психіка матері може зазнати руйнувань, що може призвести до прояву паніки чи нервового напруження (зриву). Та останній зв'язок гнучкий. В цьому випадку все те, що входить до контейнеру впливає на нього та трансформується зміст, який надходить до нього. Як приклад, мати може

мати відчуття жаху при цьому зберігає урівноважений стан, і тоді процес взаємної адаптації не переривається [2].

Принцип контейнеризації описує тип стосунків, в яких мати здатна ефективно керувати емоціями та психологічними переживаннями своєї дитини, забезпечуючи таким чином здоровий емоційний розвиток та стабільність у їхніх стосунках. Це підкреслює важливість ролі матері як емоційного регулятора, здатного адаптуватися до потреб дитини та надавати їй підтримку на різних етапах розвитку. Принцип контейнування характеризує стосунки, в яких негативний досвід трансформується і приймається в більш прийнятній формі через процес переробки. В основі таких стосунків лежить здатність терпіти негативний досвід, переробляти його і знаходити нові значущі та життєстійкі елементи [2]. Проблема ефективності процесу контейнеризації розглядається через призму нездатності матері утримувати та обробляти емоції дитини, що заважає процесу формування здатності переживати різні емоції та набуття вміння контролювати та розуміти їхню сигнальну функцію. Факторами, що перешкоджають цьому процесу, можуть бути небажання матері вступати у стосунки з дитиною, нездатність матері приділяти належну увагу дитині на відповідному етапі розвитку, відсутність процесу контейнування взагалі та інші. Ці чинники, що перешкоджають набуттю дитиною досвіду емоційного контролю та адекватної поведінки, можуть призвести до втрати здатності дитини контролювати свої емоції і, як наслідок, свою поведінку.

Наступним важливим фактором для розуміння впливу взаємин між матерями та доньками можна розглянути теорію прив'язаності Дж. Болбі. Його теорія стверджує, що стосунки між дитиною та піклувальником, зазвичай матір'ю, у перші роки життя формують основу для майбутніх стосунків та соціального функціонування. Прив'язаність, сформована в цей період, визначає, як дитина буде сприймати і взаємодіяти з іншими в майбутньому. Тому розуміння та дослідження цієї теорії має велике значення для розвитку

дитячої психології та розуміння динаміки сімейних стосунків. М. Ейнсворт та її колеги створили лабораторний тест, який вимірював прихильність немовляти до батьків який став емпіричним підтвердженням теорії Дж. Болбі. Тест називається «Техніка дивної ситуації», оскільки він проводиться в незнайомому для дитини контексті і тому, ймовірно, посилює потребу дитини в його або її батька (Ейнсворт, 1979) [23]. Це дослідження підкреслює важливу роль матері як першого соціального оточення дитини, що забезпечує її необхідними ресурсами та сприяє формуванню прив'язаності. Ейнсворт виділяє чотири основні стилі прив'язаності: безпечний, уникаючий, дезорганізований та тривожний/амбівалентний. Ці стилі розвиваються в результаті взаємодії дитини з матір'ю протягом першого року життя. Вони показують, як дитина сприймає матір як «безпечний притулок» і як вона реагує на розлуку та возз'єднання [22].

Таким чином, тип прив'язаності, який розвивається у доньки, та її здатність справлятися з негативними емоціями визначають певні емоційні та поведінкові особливості у її взаємодії з матір'ю, починаючи з раннього дитинства. Згідно з основними принципами вікової психології, які підкреслюють важливість взаємодії між дорослим і дитиною, вчителем і учнем, сімейне середовище можна розглядати як форму психолого-педагогічної реальності. Ця реальність охоплює структуровані (навмисно чи ненавмисно) умови формування особистості та можливості її розвитку, інтегровані з просторовим, предметним, інформаційним, культурним, міжособистісним та іншими середовищами. Психологічна сутність сімейного середовища - це сукупність активних комунікативних зв'язків і відносин між членами сім'ї. З цієї точки зору цю реальність можна описати через систему взаємовідносин між членами сім'ї. Позитивні або негативні аспекти розвитку дитини, такі як прогрес, стагнація або деградація, безпосередньо пов'язані з благополуччям сімейного середовища.

1.2. Емоційно-поведінковий портрет юнаків: гормональні зміни та соціальне середовище

З психологічної точки зору юність вирішує завдання завершення самовизначення та інтеграції у суспільство дорослих, є першим періодом самостійного життя. За дослідженнями А. Толстих, юність стає другим перехідним періодом у розвитку особистості [17]. Аналізуючи літературні джерела вітчизняної психології юнацький вік розглядається як психологічний вік переходу особистості до самостійності, періоду самовизначення, формування світогляду, моральної свідомості та самосвідомості. Найчастіше дослідники виділяють ранню юність (від 15 до 18 років) та власне юність (від 18 до 25 років) [7]. В дослідженнях М. Міда та Р. Бенедикта юнацький вік пов'язаний з тим на скільки великим є розрив між нормами та вимогами, які висуваються конкретним суспільством до дитини та дорослого.

Інтерпретація юності як етапу онтогенетичного розвитку залежить від основних положень, на яких базуються підходи та теорії різних науковців. Так за біогенетичними теоріями Дж. Стенлі Холла та А. Геззела зазначається, що саме біологічні процеси росту детермінують всі інші сторони розвитку, і розглядають юність перш за все як етап розвитку організму, що характеризується значним зростанням різноманітних здібностей та функцій, а також досягненнями найвищого рівня [14, с. 44-45].

За теорією А. Геззела юнацький вік характеризується послідовним етапом розвитку, що відбувається внаслідок внутрішніх біологічних процесів та передбачає вплив на процес дозрівання генетичних факторів. А. Геззел, що ці фактори визначають послідовність прояву поведінкових рис та тенденцій розвитку осіб юнацького віку [14, с. 45]. В цей період юнаки проходять фази емоційної нестабільності, пошуку ідентичності та прагнення до автономії. На емоційну нестабільність, дівчат юнацького віку, впливають гормональні зміни у цьому віці. У дівчат проявляються більш виражені та мінливі емоційні

реакції, що призводить до відчуття та прояву сильних емоцій, зміни настрою, почуття невпевненості в собі та навіть стресу [30].

За психосоціальною теорією, зокрема Е. Еріксона зазначено, що саме в період юнацтва (від 11 до 20 років) має бути вирішена головна задача досягнення ідентичності та створення несуперечливого образу самого себе в умовах численних виборів, таких як різні ролі, партнери та групи спілкування. Він розглядав розвиток особистості як послідовний процес змін, на кожному етапі якого відбувається якісне перетворення внутрішнього світу та поведінки особистості юнацького віку.

Ж. Піаже ототожнював підлітковий вік з формально-операційною фазою, яка починається після 11 років. У цій фазі люди переходять від конкретного досвіду до більш логічного та абстрактного мислення. Люди стають здатними аналізувати власні думки та мислити індуктивно і дедуктивно. Вони вчаться працювати з алгебраїчними символами і використовувати мову метафор, тобто замінювати одні символи іншими. Це дозволяє їм думати про те, що є та планувати майбутнє.

Емоційна та поведінкова сфери дівчат у підлітковому віці характеризуються підвищеною емоційною реактивністю, емпатією, орієнтацією на підтримання соціальних зв'язків, частішими контактами з однолітками та дорослими, що ґрунтуються на емоційній близькості [27]. Фізична привабливість і самооцінка все частіше опиняються в центрі уваги, що може бути посилено соціальними мережами та соціокультурними тенденціями. Соціальні мережі є одним з найсильніших факторів, що впливають на самооцінку дівчат юнацького віку. Емоційна та поведінкова сфери дівчат перебувають у стані потрясіння, оскільки особистість зазнає фізичних змін на гормональному рівні, що призводить до ще більших психологічних змін. Однак дослідження Е. Екклз (2020), показують, що самооцінка, гендерні ролі та стосунки з іншими суттєво змінюються в цей період завдяки доступу до соціальних мереж [31]. Дослідниця акцентувала

свою увагу на значущості соціокультурного контексту, зокрема на впливі гендерних стереотипів, соціальних медіа та нормах сучасності. Її дослідження підкреслює, що під впливом соцмереж дівчата цього віку можуть стикатися з проблемами самооцінки, що зумовлені недостатніми стандартами краси. Однак ураховуючи можливість впливу материнської уваги та виховання, а також сучасні тенденції, які сприяють підвищенню уваги до природної краси, умови сьогодення також сприяють підвищенню самооцінки та відкриттю нових поглядів на природню красу та її стандарти.

Досить поширеним серед дівчат юнацького віку є прояви неадекватності, тривожності, дратівливості та неадекватної самооцінки, які можуть бути пов'язані з синдромом FoMO. Боязнь пропустити цікаве (англ. Fear of missing out; скор. БПІ або FoMO) – тривожний психічний стан, коли людина боїться пропустити цікаву або важливу подію. Провокується в тому числі переглядом соціальних мереж [24]. Термін ввів у вжиток американський венчурний капіталіст Патрік Макгінніс у 2004 році. У 2013 році слово включено до Оксфордського словника англійської мови. У свої дослідженнях Е. Екклз зазначає, що дівчата частіше використовують позитивні стратегії подолання труднощів, включаючи підтримку однолітків і творчі та адаптивні відповіді на життєві виклики. Дослідження виявило нові тенденції в розумінні проблеми, зокрема більш гнучке розуміння гендерних ролей та гендерного самовираження [31].

А. Бандура стверджував, що формування досвіду дитини через імітацію, наслідування, ідентифікацію - найважливіші форми наuczіння [16]. Він вважав, що в юнацькому віці людина вчиться, спостерігаючи за поведінкою інших людей і наслідуючи своїх батьків та дорослих. Це процес соціалізації, під час якого формуються звичні моделі реагування [14 с. 47]. В свою чергу американський психолог Д. Бус у своєму дослідженні розкрив такі аспекти цього віку, як фізіологічні зміни (наприклад, початок менструального циклу його вплив на фізіологічний, емоційний стан особистості), вплив

соціокультурних змін та очікувань (соціальний тиск чи рольові моделі та норми щодо сексуальної поведінки) [27].

Таким чином аналіз емоційного світу дівчат-підлітків 16-20 років потребує врахування психологічних, соціальних та культурних аспектів. Особливості їхньої поведінки та емоційного самовираження є предметом багатьох досліджень. В період юнацтва дівчата починають активніше говорити про свої почуття та емоції, що сприяє розвитку як емпатії, так і навичок міжособистісного спілкування. Крім того, збільшується кількість соціальних контактів, розширюється коло друзів і підвищується інтерес до романтичних стосунків. Ці значні зміни в емоційному та поведінковому профілі дівчат юнацького віку зумовлені як внутрішніми (фізіологічними та психологічними), так і зовнішніми факторами, зокрема культурними впливами та соціальними мережами.

1.3. Взаємозв'язок між емоційними та поведінковими характеристиками між матерями та доньками у юнацькому віці

Для розуміння взаємозв'язку між емоційними та поведінковими характеристиками матері та доньки юнацького віку необхідно звернути увагу на такі важливі аспекти як: специфіка емоційних переживань особистості матерів (36-45 років) та дівчат юнацького віку по окремоті.

Емоційна підтримка матері є одним з важливіших чинників у вихованні дочки. Ця підтримка впливає на емоційний розвиток самої дівчини. Аналізуючи проведені дослідження ми спостерігаємо, що позитивний емоційний взаємозв'язок матері та доньки сприяє розвитку високої самооцінки, емпатійності та здатності до ефективного управління стресом у другій. Тому емоційна та поведінкова сфери жінки (матері) містить психологічні та соціальні особливості, які охарактеризовують її перехідний період у житті, тобто середній вік. Згідно з теорією Еріксона (1950), цей

віковий період «пронизаний певними психологічними викликами та можливостями, які матері середнього віку переживають у своєму житті та проходять через особисті кризові моменти. Причини інтенсивності подій та можливих кардинальних змін у житті жінки середнього віку цілком класичні та обґрунтовані циклічністю життя. Адже жінка не перестає жити своїм особистим життям, як тільки стає матір'ю. Внутрішнє і зовнішнє зростання особистості характеризується зоною дискомфорту, яка суттєво впливає на емоційну і поведінкову сферу особистості, посилює захисні механізми, підвищує гостроту почуттів і загострює відчуття» [10]. Тому варто розглянути можливі основні події у житті жінок середнього віку. У своєму дослідженні Г. Погрібняк зазначила, що «У період ранньої дорослості люди стверджують себе у професійній галузі, при переході до середнього віку вони інакше починають оцінювати свою роботу. Більшість людей усвідомлює, що вони зробили свій професійний вибір і задовольняються ним, частина тих, хто розчарувався у роботі, втратив її або не досяг того професійного становища, на яке сподівався, може відчувати гіркоту та занепад духу. Інші можуть просто постаратись перебудувати свою систему пріоритетів, і це не обов'язково у сфері професійної діяльності. Наприклад, деякі люди у середині життя вирішують приділяти більше уваги міжособистісним відносинам чи моральним зобов'язанням перед рідними людьми.» [3]. Тобто у жінок середнього віку відбувається переоцінка професійних та особистісних пріоритетів. В цьому віці у них змінюється власне ставлення до роботи та професійних досягнень. В разі успіху жінка відчуває задоволеність та стабільність та навпаки у разі розчарування. Маючи дітей юнацького віку жінка може наново розвиватися у професійній діяльності яке свого часу відклала на другий план заради виховання дітей. Зі свого боку можу назвати його як «професійне відродження», що може як заважати у стосунках з дітьми так і навпаки надихати та зміцнювати їх відносини, взаєморозуміння, довіру та добробут.

За своїм психологічним портретом жінку середнього віку (матір) можна охарактеризувати так: вона має високий рівень відповідальності у особистій, сімейній та професійній сферах життя. Не менш важливим аспектом психологічного портрету жінок-матерів є здатність балансувати між роботою та сімейними обов'язками. В цей період їхнього життя емоційний інтелект (емпатія та саморегуляція) починає відігравати особливу роль [39]. Отже психологічний портрет матерів середнього віку відображає їх здатність до відповідальності та балансу між особистим, сімейним та професійним життям.

Цей період життя у жінки може виділятися й іншими подіями. Розширення соціального кругу спілкування: нові знайомства та зв'язки, друзі, співробітники, поява нових родичів. Такі зв'язки, зазвичай, надають більшої підтримки та допомоги у життєвих викликах [37].

Розглядаючи юнацький вік дівчат, необхідно зазначити, що це період, коли особистість доньки дозріває, розвиває більшу незалежність (автономію) і бажання відокремитися від батьків, що може вплинути на стосунки між матір'ю та донькою, залежно від їхніх стосунків. Десі та Райан (2000) у своїх дослідженнях пишуть, що «автономія - це саморегуляція, яка дозволяє людині формувати власні судження, регулювати свою поведінку та емоції» [20]. Перехід від підліткового до молодого дорослого віку може створювати конфлікти, які, в свою чергу, можуть впливати на створення або увічнення довіри чи недовіри у стосунках матері та доньки. Довіра є невід'ємним компонентом гармонійних і збалансованих стосунків, якого потребує особистість доньки для створення безпечного типу прив'язаності та здорової емоційної і поведінкової сфери. Дослідження Давидова та Грусека підкреслюють, що стиль виховання матері може мати значний вплив на розвиток соціальних навичок, у тому числі на поведінку доньки. Теплий, підтримуючий стиль виховання може сприяти кращому розвитку соціальних навичок і меншій агресивності у доньки (Davidov, M., Grusec, J.E., 2006) [10].

Звернімося до роботи Гіллермана. Він зазначив, що емоційний зв'язок між батьками та їхніми дітьми є важливим для сімейного благополуччя. Його дослідження показують, що емоційний стан матері, під час стресу і тривоги, буде впливати на емоційний стан дитини, або в нашому випадку, дочки. Один із способів зміцнити цей зв'язок - навчити доньку позитивно взаємодіяти у повсякденному житті. Між матір'ю та донькою існує певний зв'язок. Будь-які стресові ситуації, які виникають у матері, можуть мати безпосередній вплив на доньку. Ці обставини можуть викликати тривогу і стрес у доньки, що, в свою чергу, формує її поведінку. Дослідження Клари Коханської доповнює цю картину, підкреслюючи важливість узгодженості між емоціями матері та дитини. За її словами, більша узгодженість може призвести до позитивних емоційних та поведінкових результатів для дітей, у тому числі в підлітковому віці [10; 35].

Таким чином юнацький вік досить часто вважають стресовим періодом життя. Він супроводжується зміною кола друзів, вибором майбутньої кар'єри після школи та підготовкою до дорослого життя та бажанням до автономності й сепарації від батьків. Це може призвести до стресу та конфліктів у житті. Дослідження свідчать про те, що тісні емоційні зв'язки між матір'ю та донькою можуть захистити від негативного впливу стресу та конфлікту, особливо якщо ці зв'язки базуються на позитивних емоціях.

З аналізу літературних джерел можна відзначити, що матері і дочки юнацького віку мають особливі особливості емоційно-поведінкових характеристик, оскільки вони знаходяться на різних етапах психічного розвитку.

Висновки до 1 розділу

У перший розділі нами було проведено теоретичний аналіз наукової літератури з питань емоційно-поведінкової динаміки у стосунках матерів та

дочок у юності. Узагальнимо основні висновки за першим розділом. По-перше роль сім'ї та соціального оточення у формуванні емоційних та поведінкових особливосте: сім'я та соціальне оточення відіграють вирішальну роль у формуванні емоційної та поведінкової сфери особистості. Перший соціальний контакт, в особливості стосунки з матір'ю впливає на подальший розвиток дитини. Стиль виховання матері, який фокусується на підтримці, емпатії та відкритому спілкуванні сприяє розвитку позитивних емоцій та розвитку поведінкових рис у доньки. По-друге юнацький вік характеризується значними гормональними змінами, які також впливають на емоційний стан та поведінку особистості цього віку. Це ще раз підкреслює важливість підтримки та розуміння з боку матері та соціального оточення. У цьому віці доньки демонструють більшу емоційну чуйність, емпатію та зацікавленість у соціальних стосунках, самостійності та сепарації від батьків. Дівчата активно використовують позитивні стратегії подолання труднощів і демонструють гнучкість у розумінні гендерних ролей.

Таким чином теоретичні дослідження підтверджують те, що емоційні та поведінкові характеристики матерів відіграють значну роль у формуванні подібних рис у їхніх дочок. Взаємозалежність та емоційний зв'язок між ними зазвичай є найсильнішим порівняно з іншими стосунками. Тож якість стосунків між матерями та доньками впливає на розвиток самооцінки та впевненості в собі, сприяють кращому емоційному розвитку та ефективному управлінні стресом у юнацькому віці та майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ДИНАМІКИ У СТОСУНКАХ МАТЕРІВ ТА ДОЧОК У ЮНОСТІ

2.1. Вибір методик та опис процедури дослідження: обґрунтування

Дослідження емоційно-поведінкової динаміки у стосунках матерів та дочок у юності було проведено за допомогою онлайн-опитувальників, розповсюджених через застосунок Google Forms. У нашому дослідженні прийняло участь тридцять учасників, розділених на дві групи: з них 15 дівчат від шістнадцяти до дев'ятнадцяти років та їх матері середньої вікової категорії 43 роки у кількості 15 осіб. Характеристика вибірки представлена на рис. 2.1.

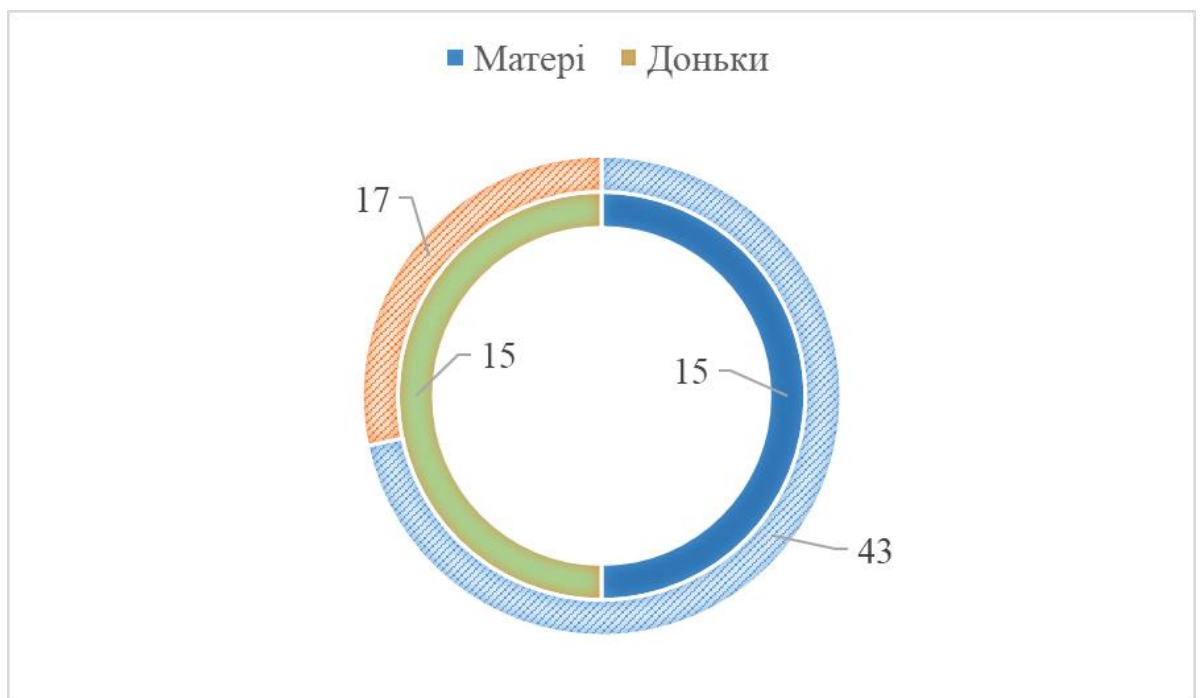

Рисунок 2.1 – Характеристика вибірки дослідження

Для забезпечення об'єктивних даних та точного аналізу емоційно-поведінкової динаміки у стосунках матерів та дочок у юності, було

використано психодіагностичні методи та методи математичної статистики.

Психодіагностичний комплекс включав наступні методики:

1. «Аналіз сімейних стосунків» (Е. Ейдеміллер);
2. ADOR «Підлітки про батьків» (Ш. Шафер, модифікація З. Матейчик та П. Матейчик);
3. Опитувальник за Д. Люсіної «Емлін»;
4. Авторський опитувальник Б. Стефансон «Q-сортування».

Методика 1: опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» за Е. Ейдеміллер.

За допомогою розробленого Е. Ейдеміллером, В. Юстиціс опитувальника «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) можна встановити типи негармонійного сімейного виховання [13, с. 121]. Дана методика призначена для діагностування взаємовідносин у родині з підлітками чи особами юнацького віку від 1 до 21 року. В процесі проведення її ми встановимо, які саме є особливості функціонування у системі взаємного впливу між членами родини, дослідимо роботу механізмів сімейної інтеграції та спробуємо встановити та ідентифікувати стилі й типи виховання. Даний опитувальник містить певний ряд питань, які націлені на різні аспекти сімейного виховання та життя (стосунки між батьками, дітьми а також стосунки між дітьми). Отримані відповіді дозволять нам визначити типи сімейних відносин та виявити можливі аномальні типи виховання.

Дана методика складається з 20 шкал, з яких перші 11 шкал визначають основні стилі виховання [12]. Дамо характеристику основним шкалам:

1 шкала «Гіперпротекція» (Г+) – виховання є центральною справою в житті батьків.

2 шкала «Піпопротекція (Г-) – протилежна попередній, у батьків немає часу приділяти увагу дитині.

3 шкала «Потурання» (У+) – прагнення батьків до максимального та не критичного задоволення усіх потреб дитини.

Шкала 4 «Ігнорування потреб підлітка» (У-) – цей стиль виховання є протилежним стилю «Потурання»

5 шкала «Надмірність вимог (обов'язків) (Т+) – характерна підвищена моральна відповідальність.

До 6 шкали «Недостатність обов'язків підлітка» (Т-) – дитина має мінімальну кількість обов'язків.

7 шкала «Надмірність вимог та заборон (домінування)» (3+) – дитині все заборонено та висувається велика кількість вимог.

Наступна шкала «Недостатність вимог-заборон до дитини» (3-) – демонстрація вседозволеності для дитини.

9 шкала Надмірність санкцій (жорстокий стиль виховання) (С+) – батькам характерне суворе покарання, надмірна реакція на незначні порушення до дитини.

«Мінімальність санкцій» (С-) є 10 шкалою – батькам характерно обходитись без покарань чи застосовувати їх у рідкісних випадках [12].

Та 11 шкала «Нестійкість стилю виховання» (Н) – характерно постійна та різка зміна стилю та прийомів виховання. Щодо інших шкал то до них відносяться такі: 12 шкала розширення сфери батьківських почуттів (РРЧ) – спостерігається при порушеннях виховання, 13 шкала перевага, підтримка у підлітка дитячих якостей (ПДЯ) – обумовлена потураючою гіперпротекцією, 14 шкала виховна невпевненість батьків (ВН) – спостерігається при зниженому рівні вимог чи потураючій гіперпротекції, 15 шкала фобія втрати дитини (ФУ) – частіш за все є основою пануючої або домінуючої гіперпротекції, 16 шкала нерозвиненість батьківських почуттів (НРЧ) - лежить в основі таких типів порушення виховання, як гіперпротекція, емоційне відкидання, «підвищена моральна відповідальність», жорстоке ставлення, 17 шкала проекція на дитину власних небажаних якостей (ПНК) – у більшості випадків є основою емоційного відкидання, жорстокого ставлення, 18 шкала винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання (ВК) – є

першопричиною типу виховання, що об'єднує потураючу гіперпротекцію одного батька з відкиданням або домінуючою гіперпротекцією іншого, 19 шкала перевага чоловічих якостей (ПМК) та 20 шкала перевага жіночих якостей (ПЖК) – ці обидві шкали дозволяють виявити відхилення в установах батьків стосовно підлітка залежно від його статі [12].

Для проведення даної методики було створено електронний опитувальник в якому учасникам дослідження була надана інструкція

Інструкція: Шановні учасники дослідження до вашої уваги буде надано 46 твердження та 4 варіанти відповідей до кожного з них, приклад наведено на рис. 2.2. Якщо рівень вашої згоди з твердженням може змінюватися залежно від Вашого життєвого етапу, оберіть варіант, який найбільше відповідає вашій ситуації. Будь ласка, не соромтеся висловлювати свої думки і почуття та обирайте відповідь, яка, на вашу думку, є найбільш правдивою. У цьому опитуванні немає правильних чи неправильних, хороших чи поганих відповідей.

1.	Зовсім не згодна	
2.	Скоріш не згодна	
3.	Скоріше згодна	+
4.	Цілком згодна	

Рисунок 2.2 – Приклад заповнення форми опитувальника

Отримані результати були опрацьовані за допомогою ключа.

Друга методика: опитувальник «Поведінка батьків та ставлення підлітків до них», автор якої (автор E. Schaefer, USA (ADOR – ППБ – підлітки про батьків), модифікація З. Матейчик і П. Ржичан.

Дана методика була застосована для виявлення сприйняття виховання матері її донькою, вивчити установки, поведінку, методів та тактики

виховання матері так, як розуміє і оцінює її донька у юнацькому віці. Методика застосовується у сфері діагностики стосунків в системі «батьки-дитина» та є простою у використанні. Опитувальник вивчає установки, поведінку й методи виховання батьками, так, як бачить їх дитина у юнацькому віці та дозволяє нам описати відносини між матір'ю й донькою по найбільш загальним проявам: доброзичливості, ворожості, автономії, директивності і несподіваності батьків. Унікальність даної методики полягає у тому, що на запитання відповідають діти а оцінюються їх батьки [1].

Підрахунок результатів здійснювався за допомогою заздалегідь визначеного ключа. Далі за допомогою таблиці стандартизованих балів вдалося визначити розгорнуті показники кожного з параметрів та виявити особливості взаємозв'язку між стилем виховання матері та емоційно-поведінковою сферою доньки.

Характеристика 3 методики: Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. В. Люсін)

Основою даної методики є дослідження емоційного інтелекту здатності до розуміння власних та чужих емоцій та управління ними. До уваги учасників дослідження було запропоновано опитувальник з 46-ти твердженнями. Кожен з учасників мав висловити свій ступінь згоди за 4 бальною шкалою (приклад на рис. 2.3) Твердження розділені на п'ять підшкал, які досліджують 10 аспектів емоційного та поведінкового інтелекту: розуміння емоцій інших людей, управління емоціями інших людей, розуміння власних емоцій, управління власними емоціями, контроль експресії, міжособистісний емоційний інтелект, внутрішньоособистісний емоційний інтелект, загальне розуміння емоцій, управління емоціями та загальний рівень емоційного інтелекту [21]. Всі ці показники об'єднані в більш загальні шкали, які вказують на рівень кожного параметра: дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий. Це дозволяє отримати детальну психологічну характеристику емоційних і поведінкових особливостей груп матерів і дочок.

1.	Зовсім не згодна	
2.	Скоріш не згодна	
3.	Скоріше згодна	+
4.	Цілком згодна	

Рисунок 2.3 – Приклад заповнення форми опитувальника

Результати підраховувались відповідно до ключа методики. Отримані результати методики дозволили нам визначити особливості поведінкової сфери через параметри, такі як управління емоціями та контроль експресії. Також ми дослідили окремі складові емоційного інтелекту та їх загальні показники.

4 методика: Авторський опитувальник Б. Стефансон «Q-сортування».

Ця методика обрана нами щоб визначити тенденції поведінкової сфери особистості через його самостійну оцінку, та виявити взаємозв'язок емоційно-поведінкової сфери матерів та доньок за такими характеристиками: залежності-незалежності, товариськості-нетовариськості, прийняття «боротьби» - уникнення «боротьби» за допомогою кореляційного аналізу [6 с.128].

Учасникам дослідження була надана електронна форма опитувальника та запропонована така інструкція: «Шановні учасники дослідження вашій увазі пропонується перелік з 60-ти тверджень, та два варіанти відповідей «Так» чи «Ні». У разі згоди вам потрібно обрати відповідь «Так», якщо ви не згодні то «Ні».

Наше дослідження «Емоційно-поведінкової динаміки у стосунках матерів та дочок у юності» проводилось у три етапи.

На першому етапі ми провели теоретичний аналіз літератури за нашою темою. Розглянули вплив соціального оточення (сім'ї) на емоційну та поведінкову динаміку та її формування у особистості. Також ми приділили

увагу емоційним та поведінковим особливостям дівчат юнацького віку, особливостям взаємозв'язків емоційними та поведінковими особливостями матері та доньки.

Другий етап нашого дослідження присвячений обґрунтуванню вибірки для діагностики та груп досліджуваних осіб. В процесі другого етапу було уточнено базу дослідження та проведено емпіричне дослідження за обраними методиками.

На третьому етапі нашого дослідження проаналізовано та інтерпретовано отримані результати емпіричного дослідження. Сформульовані висновки за результатами дослідження.

2.2. Опис та аналіз емпіричного дослідження

На початку проведення емпіричного дослідження нами було застосовано першу методику присвячену виявленню особливостей стилів виховання матері по відношенню до своєї доньки. Після проведення аналізу сімейних стосунків за методикою Е. Ейдеміллера, та аналізу отриманих даних ми отримали такі результати (представлені на рис. 2.4.-2.5)

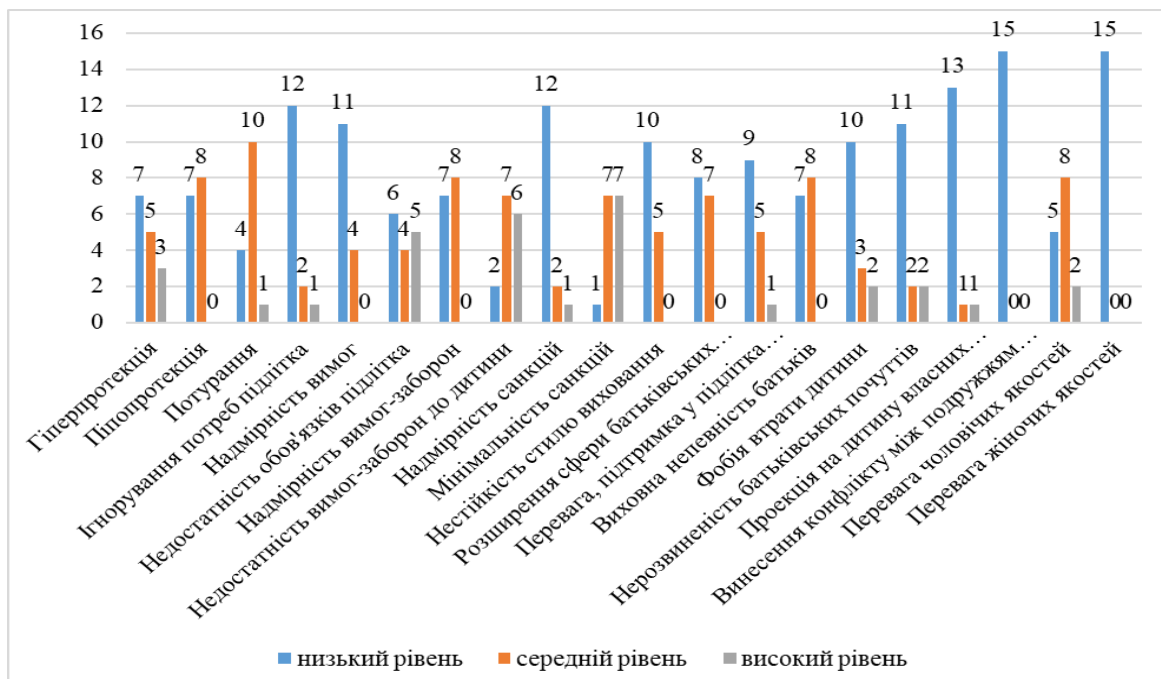

Рисунок 2.4 – Кількісні показники за методикою «Аналіз сімейних стосунків» Е. Ейдемільера

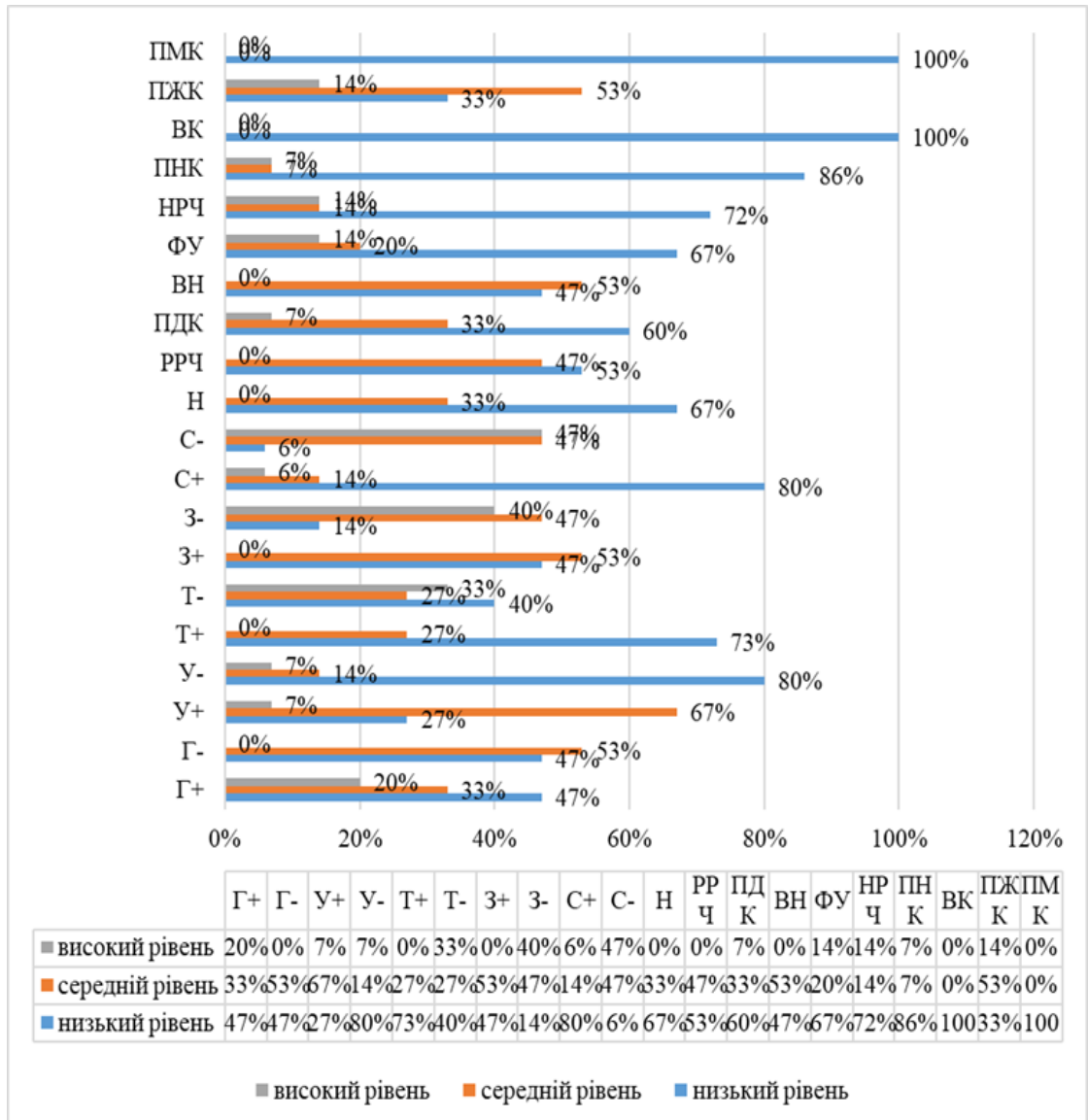

Рисунок 2.5 – Відсоткові показники результатів за методикою «Аналіз сімейних стосунків» Е. Ейдемільера

За результатами та аналізом представленими у попередніх рисунках можемо зробити такі висновки: за шкалою «Нестійкість стилю виховання» отримано низьке значення (67%), що свідчить про збалансований та стабільний стиль виховання у більшості матерів. Де мати притримується стабільності в методах свого виховання та створює передбачуване та безпечне середовище для розвитку своєї доньки. Також позитивний результат було

отримано за шкалою ігнорування потреб (80% за низьким рівнем). Це свідчить про те, що більшість матерів приділяє достатню увагу до задоволення потреб власної дитини (духовних, емоційного контакту спілкування та любові). Звернемо увагу на більш загальну картину та виділимо більш негативні показники, які були зафіксовані. За шкалою «Недостатність вимог-заборон до дитини» (З-) зафіксовано високий показник (40%), що майже половина матерів з учасників дослідження різним чином транслують своїм донькам, що їм «все можна». Навіть не зважаючи на якісь заборони, донька може легко їх порушити. Також це підтверджується шкалою «Мінімальні санкції» (С-) 47% високого показника. Ці показники вказують на те, що відносини доньки з матір'ю можуть перейти на неконтрольований рівень та призвести проявів моделі проблемної поведінки у дочок.

За шкалою «Недостатність обов'язків підлітка» ми отримали майже однакові показники низького (40%) та високого (33%) рівнів. Тобто одній третині наших учасників дослідження (матерям) необхідно звернути увагу на те, що вони беруть на себе забагато обов'язків своєї дитини. Чим шкодять їм та не дають можливість розвивати самостійність та відповідальність у доньок.

Найвищі показники зафіксовані за шкалами «Перевага жіночих якостей» (ПЖК) 86% низького рівня та «Винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання» (ВК), 100% низького рівня. Це свідчи про досить здорові погляди на виховання дочок та вміння матерями та їхнім вмінням відокремлювати особисті проблеми при вихованні дітей. Тобто більшість матерів усвідомлено підходять до виховання своїх дітей. У 100% учасників дослідження яскраво виражена характеристика традиційних жіночих цінностей і якостей по відношенню до виховання дочок матерями.

Проаналізувавши результати даної методики нами було виокремлено середні показники за кожним параметром та зроблено їх аналіз представлений у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Середні показники за параметрами методики

№зп	Параметри даних	Сер бал	№зп	Параметри даних	Сер бал
1	Г+	3	11	Н	2
2	Г-	4	12	РРЧ	2, 4
3	У+	4, 6	13	ПДК	2
4	У-	1	14	ВН	2, 3
5	Т+	1	15	ФУ	2
6	Т-	3	16	НРЧ	3
7	З+	1, 3	17	ПНК	1
8	З-	2, 4	18	ВК	0, 5
9	С+	2	19	ПЖК	0, 6
10	С-	2, 3	20	ПМК	2, 4

За результатами, представленими у таблиці, необхідно зазначити, середньостатистичний стиль виховання матерями доньок характеризується дотриманням збалансованого підходу до виховання. Дана група досліджуваних не має схильності до надмірної опіки тобто гіперпротекції та гіпопротекції (відсутня недостатність уваги до доньки). Дані показники займають середній чи низький рівні, а це означає, що відносини між матерями та дочками у дослідженні містять здоровий баланс уваги в житті дитини. За шкалою У+, мати має середні значення, тобто вона не дозволяє дитині всього чого вона хоче, але вміє знаходити компроміси між бажаннями та необхідними обмеженнями доньки.

За середніми показниками ми також спостерігаємо низьку активність до надмірних вимогах (обов'язків) за показником (Т+), що може свідчити про

відсутність надмірної вимоги та тиску з боку матері до самої дитини. Середні показники за шкалою (Т-) вказують, що в групі досліджуваних в середньому матері підтримують самостійність й відповідальність свої дочок, не перевантажуючи їх надмірним обов'язком. Також отримано низькі показники за шкалами (З+ та С+), що може свідчити відсутність жорстких правил, вимог, суворих покарань та надмірної реакції на незначні порушення у вихованні доньки.

Результати за шкалою «Виховна невпевненість батьків» (ВН) знаходяться в середній межі. Це означає, мати може сумніватися у своїх методах виховання, проте ще має впевненість у собі. Середні показники шкали «Винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання (ВК)» вказують на те, що середня мати може чітко розділяти особисті відносини з чоловіком та процес виховання доньки, тобто конфліктність між подружжям не переноситься на виховання дітей.

Таким чином, з середніх показників можна виділити загальні риси матері. Отже за загальним образом матір прагне до збалансованого та відповідного виховання доньки юнацького віку. Вона чітко розуміє важливість обмеження не перетворюючи їх у завищені обов'язки чи жорстоке покарання. Хоч її стиль виховання іноді може бути не стійким і вона може відчувати невпевненість у деяких виховних ситуаціях, проте продемонстровані середні показники демонструють її здатність до саморегуляції. І як зазначалося вище, вона не дозволяє особистим конфліктам з партнером впливати на виховання доньки та уникає проєкції власних негативних якостей на доньку.

Далі було проведено другу методику опитувальник «Поведінка батьків та ставлення підлітків до них». Показники отриманих результатів представлені на рис. 2.6.

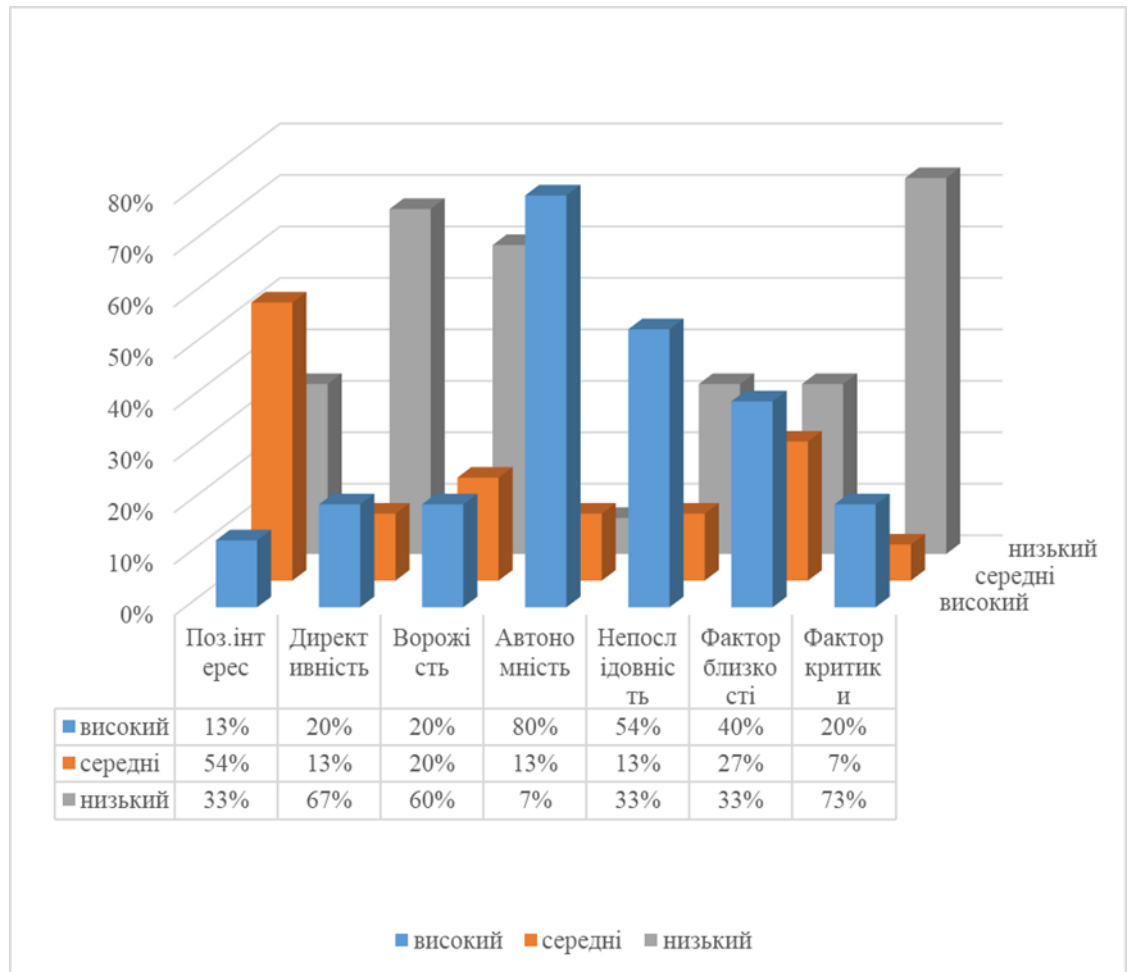

Рисунок 2.6 – Показники методики ADOR у відсотковому співвідношенні (доньки)

За представленими результатами на рис. 2.6 можна зробити такі висновки: за шкалою позитивних інтересів виявлено, що 54% (8 осіб) мають середній показник, тобто більшість з учасників дослідження (дочок) отримують збалансовану увагу та турботу про себе від матері. 33% (5 осіб) демонструють низький рівень позитивного інтересу, що вказує на можливу відсутність позитивної уваги або її дефіциту.

За шкалою «Директивність» більша кількість дівчат отримали низький рівень 67% (10 осіб), високий рівень у 3 осіб (20%) та середній рівень склав 13% (2 особи). Отже показники більшості дівчат вказують на відсутність з боку матерів жорсткого контролю у вихованні.

За результатами по шкалі «Ворожість» 11 дівчат мають низькі показники та незначна кількість (по 2 особи) мають середній та високий показник, що в більшій мірі свідчить про дружелюбні взаємини між ними та їх матерями.

За шкалою «Автономність» більша кількість дівчат 80% демонструють високий здатність самостійно примати рішення, незалежність у своїх думках та діях та самостійність й самоорганізованість, тобто незалежність від матері.

Більшість учасників дослідження групи дочок 54% демонструють високий рівень за шкалою «Непоследовність», що може вказувати на непоследовність та нестабільність у методах виховання матерями, що може спричинити тривогу та нерозуміння у дитини.

За шкалою «Фактор близькості» високі показники отримано у 6 дівчат (40%), середній показник у 27%, та низький у 33% (5 осіб) дівчат. Таким чином більшість доньок виявляють високу позитивність та низький рівень ворожості. Ця група доньок може бути незалежними маючи теплі відносини зі своїми матерями.

За останньою шкалою «Фактор критики» тобто порівняння директивності та автономності можна зазначити, що у 735 дівчат низький рівень директивності та високий автономності. Це свідчить про те, що вони проявляють незалежність та свободу у спілкуванні зі своєю матір'ю.

Далі ми виокремили та проаналізували середні показники групи до кожного параметру (рис. 2.7).

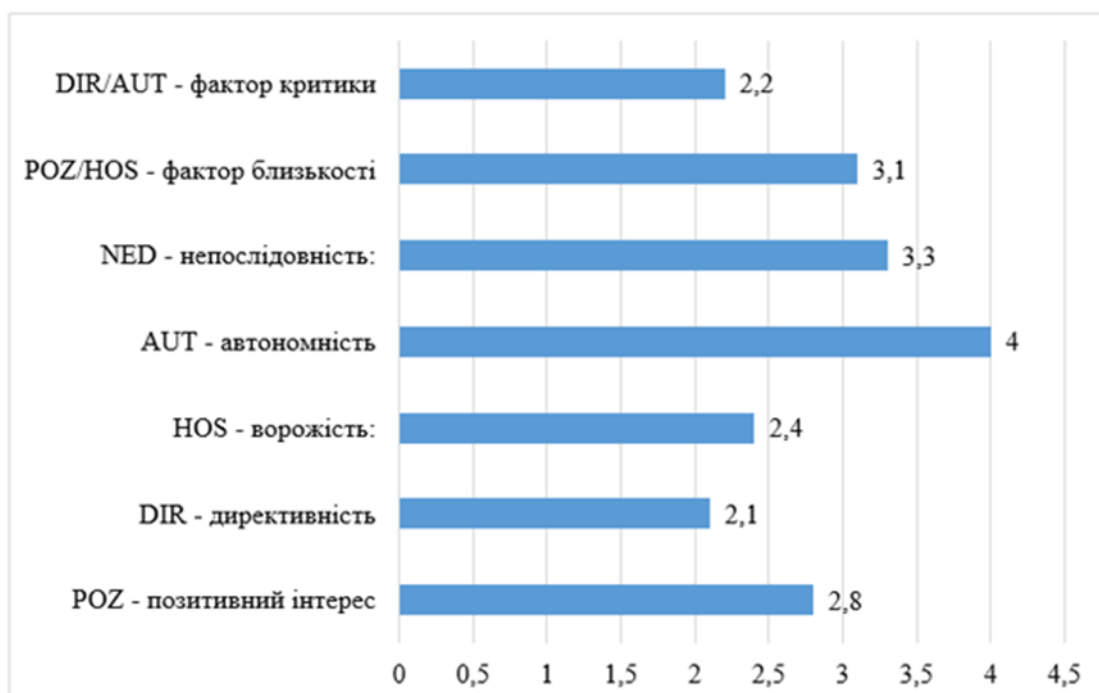

Рисунок 2.7 – Середні показники групи сприйняття стилів виховання

На основі наведених вище даних можна створити усереднений психологічний портрет доньки, яка сприймає стиль виховання своєї матері.

Середньостатистична донька за показниками шкали (POZ - 2,8) бачить, що матір проявляє збалансований позитивний інтерес, що свідчить про відчущають позитивних емоцій від матері до доньки. Вони відчущають, що матері цікавляться їхнім життям, але цей інтерес залишається на рівні норми. Індикатор DIR «Директивність» – із середнім значенням 2,1 показує, що доньки сприймають своїх матерів як недостатньо директивних. Це може свідчити про те, що їхні матері здебільшого дозволяють донькам приймати власні рішення, не намагаючись надто контролювати їх життя. Шкала «Ворожості» HOS (середній бал 2,4) показує, що доньки не відчущають значної ворожості з боку матерів. Однак цей показник трохи вищий за показник за шкалою «Прямолінійність», що може свідчити про певний конфлікт у стосунках між матір'ю та донькою.

Індикатор AUT, автономія, із середнім балом 4, вказує на високий ступінь автономії дочок у їхніх стосунках з матерями. Це може свідчити про те, що доньки відчують себе вільними у прийнятті самостійних рішень та вчинках.

Шкала «Непоследовність» (NED) із середнім балом 3,3 вказує на помірну нестабільність стилю виховання матерів. Це може вказувати на те, що доньки відчують, що їхні матері іноді непоследовні у своїх вимогах та ставленні.

У взаємозв'язку між POZ/HOS та DIR/AUT нами отримано середні значення 3,1 та 2,2, що свідчить про певний баланс між позитивною зацікавленістю та ворожістю, а також між директивним та незалежним (автономним) сприйняттям у сприйнятті доньок. Це може свідчити про те, що мати намагається збалансувати свою турботу і контроль через виховання, що допомагає доньці розвивати незалежність.

На наступному етапі нашого емпіричного дослідження ми провели діагностику за опитувальником Б. Стефансон «Q-сортування», для того щоб визначити тенденції поведінкової сфери матерів та доньок через їх самостійну оцінку, та виявити взаємозв'язок емоційно-поведінкової сфери матерів та доньок за такими характеристиками: залежності, незалежності, товариськості, нетовариськості, прийняття «боротьби», уникнення «боротьби». Результати представлені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Показники відсоткового співвідношення результатів опитувальника
«Q-сортування» (матері)

Тенденції поведінки матерів	Вираженості %		внутрішнього конфлікту %		Сумніву %	
	особи	%	особи	%	особи	%
Залежність	12	81%	1	7%	1	7%
Незалежність	1	8%	1	7%	1	7%
Товариство	13	87%	1	7%	1	7%
Нетовариство	0	0%	1	7%	1	7%
Прийняття боротьби	2	13%	4	27%	4	27%
Уникнення боротьби	5	33%	4	27%	4	27%

У наведеній таблиці показано такі тенденції в поведінці матерів: 81% респонденток продемонстрували явну залежність, тоді як некоммунікабельність була відсутня взагалі. Це свідчить про підвищений рівень комунікабельності та залежності в цій групі. У контексті внутрішнього конфлікту 27% матерів продемонстрували конфлікт між прийняттям та уникненням. Це може вказувати на наявність внутрішніх суперечностей з певним аспектом їхньої поведінки. Рівень сумнівів, пов'язаних з прийняттям та уникненням боротьби, також склав 27%, що свідчить про невпевненість матерів у своїй поведінці. Незалежність, спостерігається лише у 7% учасників дослідження, що свідчить про відносно низький рівень автономії в цій групі. Отже можемо зробити висновок, що серед матерів переважає залежна та соціальна поведінка, з внутрішнім конфліктом у боротьбі та значною кількістю сумнівів у своєму поведінковому виборі.

Для того, щоб зрозуміти середні значення показників, за кожним параметром було зроблено наступне: виокремлено та проаналізовано середні значення по групах, які представлені в табл. 2.3.

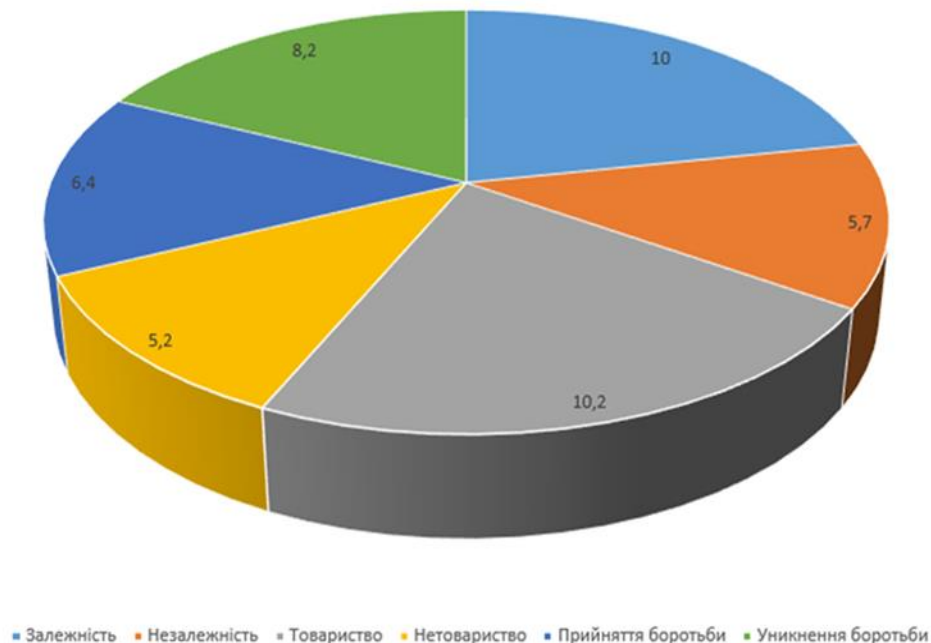

Рисунок 2.8 – Середній бал за групою батьківських тенденцій (матерів)

Оцінки в правій колонці наведені за результатами тестування без урахування відсоткового співвідношення, при цьому, якщо показник однієї полярної тенденції вищий за іншу, то цей показник вважається сильним, тоді як якщо показник становить близько 20 балів, то він характеризується як свідчення фактичного переважання тієї чи іншої стійкої тенденції, притаманної особистості, яка проявляється не лише в межах певної групи, але й поза нею. На основі аналізу отриманих даних було виявлено, що середньостатистичний психологічний портрет матерів характеризується високими рівнями залежності та товарищескості, з показниками 10 та 10,2 бали.. Це вказує на схильність матері до формування міцних зв'язків з іншими та залежність від зовнішніх обставин чи людей. Середній показник незалежності в цій групі 5,7 бали, а показник некоммунікбельності (нетовариство) –

найнижчий, що свідчить про пріоритетність соціальних зв'язків і незначну схильність до ізоляції.

Що стосується стратегій подолання, то показники свідчать про перевагу уникнення конфронтації (боротьби) – 8,2 бала над прийняттям конфронтації (боротьби) – 6,4 бала. Це відображає стратегію реагування матері на конфліктні ситуації чи стрес, яка полягає в тому, що вони обирають варіант уникнення конфронтації.

Проаналізувавши отримані результати робимо висновок, що середній психологічний профіль матері групи характеризується високим рівнем соціальної взаємодії (дружелюбності), високим рівнем залежності, низьким рівнем незалежності та перевагою уникнення конфронтації над прийняттям її прийняттям.

Далі проаналізуємо отримані результати за 2 групою (дочки) які представлені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати для групи респондентів та групи дочок

Тенденції поведінки матерів	% вираженості		% внутрішнього конфлікту		% сумніву	
	особи	%	особи	%	особи	%
Залежність	5	33%	2	13%	4	27%
Незалежність	4	27%	2	13%	4	27%
Товариство	11	73%	1	7%	2	13%
Нетовариство	1	7%	1	7%	2	13%
Прийняття боротьби	4	27%	0	0%	5	33%
Уникнення боротьби	6	40%	0	0%	5	33%

Таким чином, результати показують, що:

Це свідчить про те, що 33% доньок проявили залежність і лише 7% дівчат були асоціальними (нетовариськість), що вказує на те, що рівень комунікабельності в цій групі підвищений. Що стосується внутрішнього конфлікту, то 13% дівчат показали конфлікт між залежністю та незалежністю. Це свідчить про наявність внутрішнього конфлікту щодо певних аспектів їхньої поведінки. Рівень сумнівів щодо прийняття та уникнення боротьби склав 33%, що свідчить про невпевненість дівчат у виборі своєї поведінки.

Показники незалежності склали 27% опитуваних дівчат, що вказує на певний ступінь самостійності та автономії у даній групі.

Таким чином, отримані дані свідчать про те, що у дівчат переважає соціальна поведінка та баланс між залежністю та автономією, тоді як їхній поведінковий вибір характеризується високим ступенем невизначеності, особливо в плані прийняття та уникнення конфліктів.

На основі отриманих результатів та з метою визначення середнього психологічного профілю групи ми проаналізували середньогрупові дані за кожною змінною, які наведені на рис. 2.9.

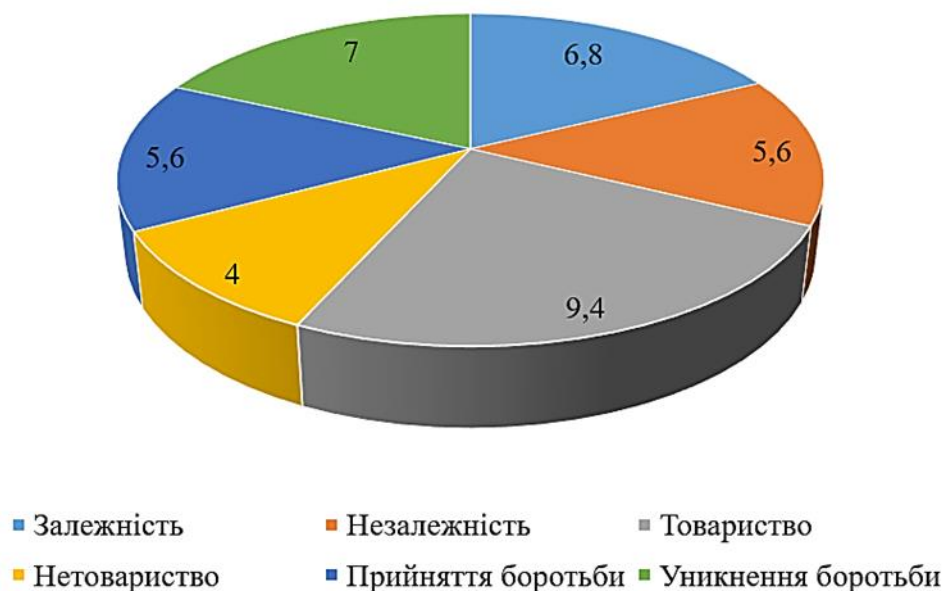

Рисунок 2.9 – Середній бал за групою батьківських тенденцій (матерів)

Оцінки ґрунтуються на балах тесту без відсотків, тому якщо показник полярної спрямованості вищий за інші показники, то він вважається чистим, а якщо в межах 20, то описується як показник реальної поширеності стійкої спрямованості серед індивідів не лише в групі, а й поза нею. Аналіз даних показує, що психологічний профіль середньостатистичної дівчини характеризується помірною афіліацією та високою комунікабельністю, з показниками 6,8 та 9,4 балів відповідно. Це свідчить про схильність до активного соціального життя та помірну залежність від зовнішнього середовища чи людей.

Таким чином, виявлено дещо нижчий показник автономії (незалежності) у дівчат – 5,6 бали, а показник нетовариськості найнижчий лише 4 бали. Це свідчить про високий рівень соціальної залученості та низьку схильність до ізоляції.

Що стосується стратегій подолання конфліктів, результати показують перевагу уникнення конфлікту (боротьбі) у 7 балів, над прийняттям конфлікту (боротьбі) - 5,6 балів. Це відображає стратегію поведінки дівчат у конфліктних або стресових ситуаціях, коли вони обирають уникнення конфронтації.

Таким чином, середній психологічний профіль дівчини в групі характеризується високим рівнем соціальної взаємодії (товариськості), помірною залежністю, менш вираженою автономією та перевагою уникнення конфлікту над прийняттям конфлікту.

Далі ми провели дослідження емоційно-поведінкових особливостей матерів і дочок в емоційній сфері, яке проводилося за допомогою методики Д. Люсіна «ЕМІн». Методика дозволяє визначити показники домінуючих характеристик емоційного настрою особистості за допомогою наступних параметрів: розуміння чужих емоцій, подолання чужих емоцій, розуміння власних емоцій, подолання власних емоцій, контроль експресії, міжособистісний емоційний інтелект, внутрішньоособистісний емоційний

інтелект, розуміння емоцій, подолання емоцій, загальний рівень емоційного інтелекту.

Представимо отримані результати у відсотковому співвідношенні за 1 групою (матерів) на рис. 2.10.

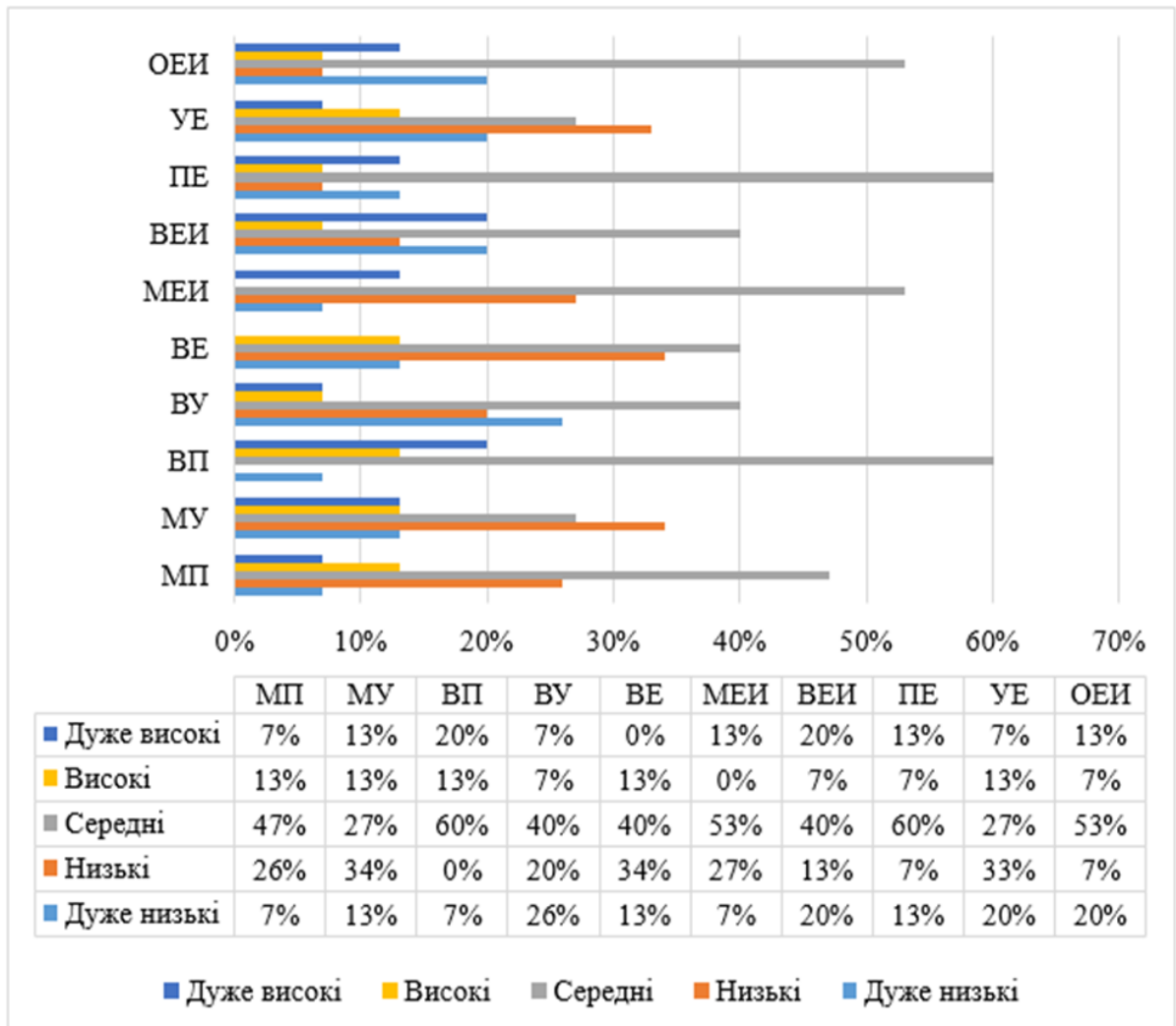

Рисунок 2.10 – Результати відсоткового співвідношення показників матерів з а методикою «ЕмІн»

З результатів, представлених у таблиці, можна зробити наступні висновки щодо параметрів емоційного інтелекту в групі опитаних матерів:

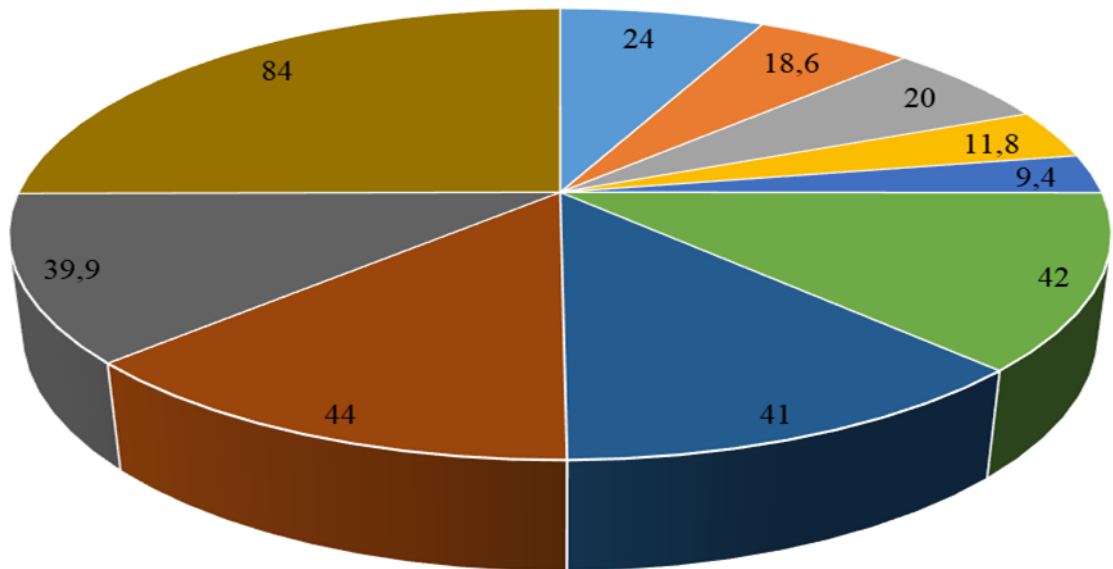
На рівні «Дуже високий» найвищі показники спостерігаються за параметрами «Здатність до розуміння емоцій» (ВП) та

«Внутрішньоособистісний емоційний інтелект» (ВЕІ), обидва показники мають значення 20%. Це свідчить про високий рівень самоусвідомлення та розуміння власних емоцій і відмінну здатність до саморегуляції.

На рівні “високого значення” найважливішими показниками є: «Розуміння емоцій інших» (МП), «Управління емоціями інших» (МУ), «Розуміння власних емоцій» (ВП), «Контроль експресії» (ВЕ), «Управління емоціями» (УЕ) та «Загальний рівень емоційного інтелекту» (ОЕІ), які мають однакове значення - 13%. Це свідчить про стабільний розвиток різних аспектів емоційного інтелекту.

У категорії «середній» найпоширенішими показниками виявилися «Розуміння власних емоцій» (ВП), «Контроль експресії» (ВЕ), «Міжособистісний емоційний інтелект» (ОЕІ), «Розуміння емоцій» (ПЕ) та «Загальний рівень емоційного інтелекту» (ЗРЕІ) - 60%, 40%, 54%, 60% та 54% відповідно. Це вказує на збалансований розвиток емоційного інтелекту. Однак аналіз результатів ще виявив деякі потенційні зони для подальшого психологічного розвитку. Зокрема, низькі та дуже низькі бали вказують на те, що деякі матері мають труднощі в управлінні емоціями інших (МУ), управлінні власними емоціями (ВУ) та управлінні самовираженням «Контроль експресії» (ВЕ). Це може свідчити про необхідність посилення емоційних навичок, особливо у сфері управління емоціями.

На основі отриманих результатів ми проаналізували середньогрупові дані за кожним параметром для визначення середнього психологічного портрету групи, результати якого наведені на рис. 2.11.

- Розуміння чужих емоцій (МП)
- Управління чужими емоціями (МУ)
- Розуміння своїх емоцій (ВП)
- Управління своїми емоціями (ВУ)
- Контроль експресії (ВЕ)
- Міжособистісний емоційний інтелект (МЕІ)
- Внутрішньоособистісний емоційний інтелект (ВЕІ)
- Розуміння емоцій (ПЕ)
- Управління емоціями (УЕ)
- Загальний рівень емоційного інтелекту (ОЕІ)

Рисунок 2.11 – Середньогрупові показники фактору емоційного інтелекту (група мам)

За отриманими результатами проаналізуємо середні показники емоційного інтелекту в групі матерів:

Результати свідчать про те, що вона здатна розпізнавати та розуміти емоційні стани та почуття інших людей «Розуміння чужих емоцій (МП)», що є важливим елементом ефективної міжособистісної комунікації. Це свідчить про те, що вона здатна розпізнавати і розуміти емоційні стани і почуття інших людей, що є важливим елементом ефективної міжособистісної комунікації. За

шкалою «Управління чужими емоціями (МУ)» отримано 18,6 балів, тобто у даної групи помірно висока здатність керувати емоціями інших людей, що означає, що вона здатна маніпулювати емоціями інших людей для досягнення своїх цілей. Це може свідчити про її вміння налагоджувати стосунки з іншими надаючи підтримку за необхідності. За шкалою «Здатність розуміти власні емоції» отримано середній показник 20 балів, це означає, що вона здатна розпізнавати та аналізувати свої емоційні стани, але цього може бути недостатньо для ефективного самоконтролю.

З іншого боку, їхні навички управління емоціями були низькими (11,8), що свідчить про труднощі в контролі та регулюванні емоцій. Це може впливати на їхні стосунки з іншими людьми та загальне самопочуття й благополуччя. Їхній загальний рівень емоційного інтелекту склав 84 бали також вважається середнім, та вказує на те, що середньостатистична мати має достатні навички емоційної взаємодії з іншими, але може мати проблеми з саморегуляцією та розпізнаванням власних почуттів та емоцій.

Таким чином, середньостатистична мати, у даній групі має високі навички розуміння емоцій як власних, так і інших людей, при цьому вона може мати труднощі з управлінням емоціями (особливо власними).

Представлення результатів для групи дочок опитаних у відсотках наведено на рис 2.12.

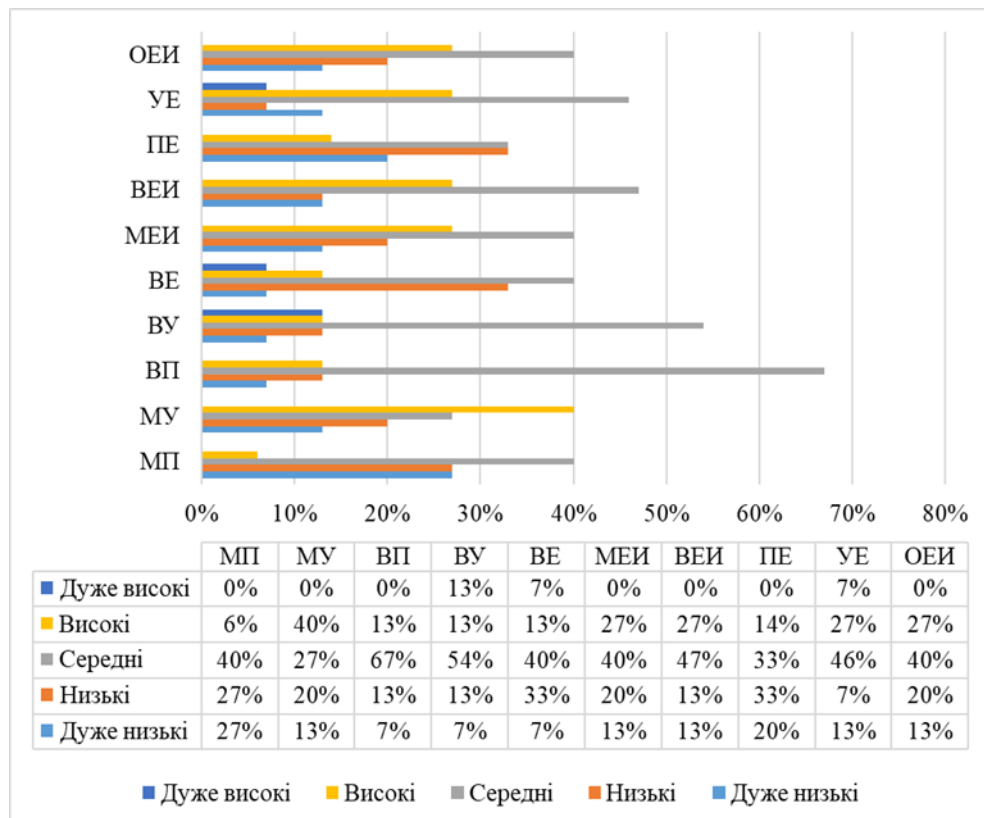

Рисунок 2.12 – Відсоткове співвідношення оцінок показників методики «ЕмІн» для дочок респондентів

На основі результатів, представлених у наведеній вище таблиці, можна зробити наступні висновки щодо показників параметрів емоційного інтелекту в групі дочок респондентів:

Більше половини дочок 67% продемонстрували середній рівень «Розуміння своїх емоцій (ВП), тоді як «Здатність керувати своїми емоціями» (ВУ) показала результат 54% дівчат знаходяться в середньому діапазоні. Це свідчить про те, що більшість дочок мають збалансований підхід до емоційного самоконтролю незалежно від свого внутрішнього стану. Щодо шкали «Управління емоціями інших людей» (МУ), то 40% дочок показали високі результати, що свідчить про їхній високий рівень емпатії та навичок взаємодії.

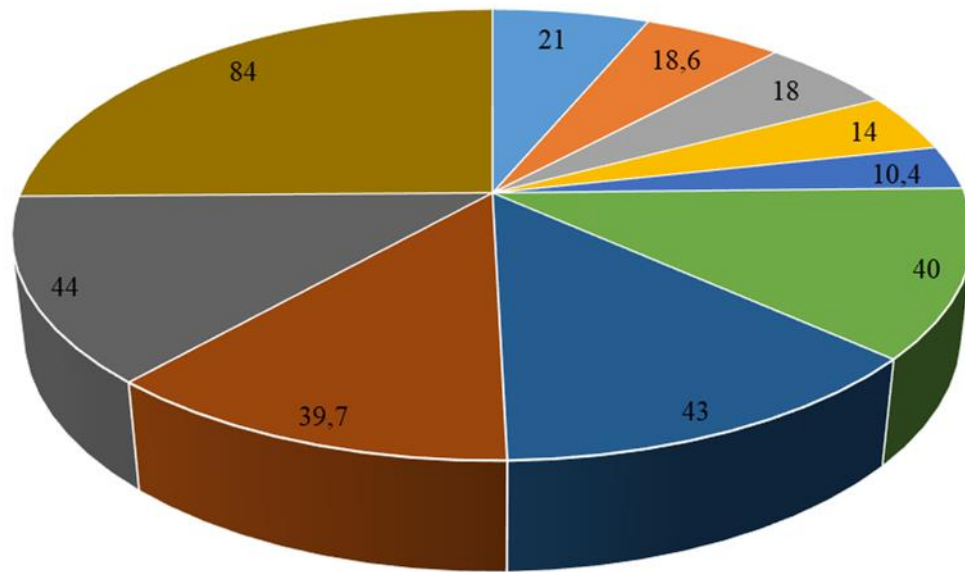
За шкалою «Контроль експресії» (ВЕ) більша частина групи доньок має 40,0% середнього показника. Це свідчить про те, що вони здатні контролювати

свою емоційну експресію, але в той же час можуть виникати ситуації, коли їм важко контролювати свої емоції.

Що стосується шкали «Міжособистісний емоційний інтелект» (МЕІ) та «Внутрішньоособистісного емоційного інтелекту» (ВЕІ), то більшість дівчат мають середні значення 40% та 47%. Це вказує на збалансований рівень емоційної обізнаності та впевненості у своїх емоціях. Ця група демонструє вміння емоційно спілкуватися з іншими та керувати своїми внутрішніми емоційними процесами. Аналогічна тенденція була виявлена і в області «Загального емоційного інтелекту» (ОЕІ) 40% доньок показали середні результати, що свідчить про їхню здатність розуміти, виражати, керувати та використовувати свої емоції для досягнення цілей. Аналіз показників «Розуміння чужих емоцій» (МП) та «Вираження власних емоцій» (ПЕ) показав, що більшість доньок набрали середні бали 40% та 33%, тоді як 27% дівчат продемонстрували високий рівень за обома показниками. Загалом показники групи дочок свідчать про достатньо розвинуті навички емоційного інтелекту.

На основі отриманих результатів та з метою визначення середнього психологічного профілю групи ми проаналізували середньогрупові дані за кожною змінною, представлені на рис. 2.13.

- Розуміння чужих емоцій (МП)
- Управління чужими емоціями (МУ)
- Розуміння своїх емоцій (ВП)
- Управління своїми емоціями (ВУ)
- Контроль експресії (ВЕ)
- Міжособистісний емоційний інтелект (МЕІ)
- Внутрішньоособистісний емоційний інтелект (ВЕІ)
- Розуміння емоцій (ПЕ)
- Управління емоціями (УЕ)
- Загальний рівень емоційного інтелекту (ОЕІ)

Рисунок 2.13 – Середньогрупові показники фактору емоційного інтелекту (група доньок)

Аналізуючи середні показники людського фактору емоційного інтелекту 2 групи дівчат, можна сформуванати наступний психологічний портрет:

Середній рівень емоційної обізнаності учасниць з групи дочок за шкалою «Розуміння чужих емоцій (МП)» склав 21 бал. Вона може відчувати та розуміти емоції інших людей, але має труднощі в інтерпретації більш складних емоційних ситуацій. Рівень «Управління чужими емоціями (МУ)» середній 19 балів, це вказує на те, що середньогрупова донька може впливати

на емоції інших людей, але може мати труднощі з більш складними та непередбачуваними емоційними реакціями. Здатність розуміти власні емоції «Розуміння своїх емоцій (ВП)» середній рівень 18 балів, що свідчить про самоусвідомлення та здатність аналізувати власний емоційний стан. Здатність контролювати та регулювати свої емоції, шкала «Управління своїми емоціями (ВУ)» є помірною 14 балів, але в деяких ситуаціях можуть виникати труднощі з саморегуляцією. За шкалою «Загальний рівень емоційного інтелекту (ОЕІ)» середньогрупова донька має 83,7 бали, знаходиться в межах середнього рівня. Це свідчить про те, що середньостатистична дівчина з цієї групи має рівень емоційного інтелекту, достатній для успішної взаємодії з оточуючими, але може мати проблеми з саморегуляцією та управлінням власними емоціями.

Для дослідження впливу референтів на формування емоційних та поведінкових характеристик дівчат юнацького віку ми використали кореляційний аналіз Спірмена. Кореляцію Спірмена можна описати як рангову, оскільки для визначення сили зв'язку використовуються ранги замість чисел. Цей метод корисний для аналізу взаємозв'язків між ознаками, вимірними за порядковою шкалою, і використовується для кореляції якісних ознак. Однією з переваг коефіцієнта рангової кореляції є його гнучкість, оскільки його можна застосовувати незалежно від розподілу ознак. Якщо певне значення змінної потрапляє в групу значень іншої змінної, ми припускаємо, що між ними існує зв'язок. Кореляція існує тоді, коли досліджуване явище залежить від кількох факторів. Позитивна кореляція вказує на те, що одна змінна збільшується, коли збільшується інша змінна. І навпаки, негативна кореляція вказує на те, що збільшення однієї змінної спричиняє зменшення іншої.

У табл. 2.5 і табл. 2.6 наведено коефіцієнти кореляції між емоційними та поведінковими характеристиками матерів і дочок підлітків.

Таблиця 2.4

Кореляційні показники

Фактор емоційного інтелекту		r_s	p	
Матері	Дочки			
Розуміння емоцій	Контроль експресії	-0,646	0.52	0.01
Управління чужими емоціями	Загальний рівень EI	0,607	0.52	0.01
Управління емоціями	Розуміння чужих емоцій	0,582	0.52	0.01
Управління чужими емоціями	Розуміння чужих емоцій	0,579	0.52	0.01
Управління чужими емоціями	Управління емоціями	0,574	0.52	0.01
Управління емоціями	Розуміння емоцій	0,563	0.52	0.01
Загальний рівень EI	Розуміння емоцій	0,538	0.52	0.01
Управління чужими емоціями	Міжособистісний EI	0,533	0.52	0.01
Міжособистісний EI	Розуміння чужих емоцій	0,523	0.52	0.01

Де, r_s – коефіцієнт рангової кореляції; а p - рівень статистичної значимості.

Аналіз кореляційних зв'язків виявив зворотний кореляційний зв'язок на рівні значущості 5 відсотків між параметром емоційного інтелекту матері «Управління емоціями» та параметром доньки «Контроль над емоційною експресією». Відповідно до принципів негативної кореляції, збільшення одного показника призводить до зменшення іншого. Зокрема, результати аналізу показують, що чим вище здатність матері керувати своїми емоціями, тим менш контроль над емоційною експресією у доньки.

Також за кореляційним аналізом було виявлено позитивний зв'язок на рівні значущості 5 відсотків між різними показниками емоційного інтелекту

матері та доньки. Зокрема, було виявлено кореляцію між управлінням почуттями інших людей та загальним індексом ЕІ. Це підтверджує гіпотезу, що загальний рівень матері ефективно справлятися з почуттями інших людей впливає на загальний рівень ЕІ доньки. Ці результати можуть також відображати передачу навичок емоційного інтелекту від мати до доньки. Таким чином, матері з високим рівнем емоційного інтелекту, особливо з точки зору здатності справлятися з емоціями інших людей, з більшою ймовірністю виховують доньок з високим рівнем емоційного інтелекту.

Продовжуючи статистичний аналіз було виявлено позитивний кореляційний зв'язок між здібністю матерями справлятися зі своїми емоціями та здатністю дочок розуміти емоції інших. Також виявлено позитивну кореляцію між здатністю матері справлятися з емоціями інших людей та здатністю доньки розуміти ці емоції. Ці кореляційні результати свідчать про те, що матері можуть допомогти своїм дочкам покращити їхню здатність розуміти та співпереживати емоції інших людей. Таким чином, можна стверджувати, що існує позитивна кореляція між здатністю матері справлятися з власними емоціями та емоціями інших людей і здатністю доньки справлятися з емоціями інших людей, розуміти чужі почуття, розрізняти типи емоцій та загалом мати розвинену емоційну сферу.

Також звернемо увагу на те, що показники кореляції за загальним рівнем інтелекту мам та вмінням розуміти свої емоції у доньок також є позитивною. Кореляційний показник між «міжособистісним емоційним інтелектом» мам та «здатністю розуміння емоцій інших» у доньок був позитивний на 5% рівнів значущості. Існує пряма кореляція між міжособистісним емоційним інтелектом матерів та здатність доньки до розуміння чужих емоцій.

Таблиця 2.5

Кореляції показників взаємозв'язку між поведінковими характеристиками матерів і доньок

	r_s	ρ	
Прийняття боротьби	0,674	0.52	0.01

За отриманими результатами кореляційний аналіз показників поведінкових особливостей матерів та дочок юнацького віку виявив суттєвий позитивний зв'язок між прийняттям боротьби матерями та дочками. Значення кореляційного коефіцієнту свідчать про те, що чим більше мати схильна до прийняття боротьби, тим більше ця риса проявляється у доньки.

Висновки до 2 розділу

Провівши емпіричне дослідження емоційно-поведінкової динаміки у стосунках матерів та дочок у юності нами було виявлено, що ставлення матерів до дочок є збалансованим, що проявляється у їх стилі виховання. Вони не схильні до прояву надмірної гіперпротекції чи навпаки недостатньої уваги гіпопротекції. Їх підхід у вихованні не ґрунтується на обмеженнях та жорстких правилах, що включає «суворий стиль виховання». Це має позитивний вплив на емоційний розвиток дочок.

За результатами проведеного опитувальника АДОР було підтверджено, що більшість дівчат відчувають позитивну та збалансовану увагу з боку матерів. Доньки сприймають догляд, який надають матері, як турботливий, а низькі бали, отримані за параметрами жорстких санкцій та гіперпротекції, свідчать про те, що матері не застосовують надмірного контролю та санкцій.

Результати обох досліджень свідчать про збалансовані, гармонійні та довірливі стосунки між матерями та доньками.

Тест на емоційний інтелект показав дев'ять значущих кореляцій на 5% рівні, що свідчить про зв'язок між факторами емоційного інтелекту матері та здатністю дочки до розвитку емоційного інтелекту. Найбільш позитивні кореляції були виявлені між фактором матері: управління власними та чужими емоціями та фактором доньки: розуміння власних та чужих емоцій. Це свідчить про те, наскільки емоційна сфера матері впливає на виховання доньки та формування її власної емоційної сфери.

Дослідження, проведене за допомогою методу Q-сортування, показало, що існує кореляція між поведінковими тенденціями матері та доньки. Конкретно, виявлено позитивну кореляцію між тенденціями до прийняття бійок. Це означає, що мати, яка активно бореться за свої цілі та вищий статус у суспільстві, сприяє розвитку подібних тенденцій у своєї доньки. Однак інші поведінкові риси, такі як залежність, незалежність, відмова від боротьби, товариськість та некоммунікбельність, не показали статистично значущих зв'язків між матір'ю та дочкою. Це означає, що немає такої залежності між цими поведінковими рисами. Що стосується опитуваних матерів, то вони, в середньому, виявили залежну і товариську поведінку, внутрішній конфлікт щодо боротьби та сумніви у правильності свого поведінкового вибору. Було визначено основні поведінкові тенденції середньостатистичної доньки в досліджуваній групі дочок, а саме: серед дочок переважала товариська поведінка та певний баланс між залежністю та незалежністю, при цьому спостерігалися значні сумніви щодо свого поведінкового вибору, особливо в плані прийняття та уникнення сварок (боротьби), що було характерно для середніх показників досліджуваної групи матерів.

Таким чином, було проаналізовано та визначено взаємозв'язок між емоційними та поведінковими характеристиками матерів та їхніх дочок юнацького віку. Виявлені кореляційні зв'язки підтверджують значний вплив

емоційно-поведінкового виховання матерів на розвиток емоційно-поведінкових характеристик у їхніх дочок.

ВИСНОВКИ

У ході написання кваліфікаційної роботи нами було проаналізовано теоретичні підходи до вивчення емоційної та поведінкової динаміки у стосунках між матерями та доньками юнацького вік.

Емоційні та поведінкові риси визначають емоційні реакції та поведінку людини в різних ситуаціях. Ці риси можуть включати здатність контролювати свої емоції, реагувати на стрес, виявляти емпатію, вирішувати конфлікти, будувати стосунки та розуміти та виражати свою стать та гендерну роль. Дослідження показують, що емоційно-поведінкові характеристики дочок пов'язані з емоційно-поведінковими характеристиками матерів через біологічні та соціальні фактори. Процес самоідентифікації доньки з матір'ю у віці трьох років визначає розвиток особистості. Донька розширює коло своїх контактів та прикладів емоцій та поведінки з віком, але настанови матері формують основу. Отже, розвиток емоційно-поведінкової сфери дочок має міцний зв'язок з матір'ю, її першим і біологічним контактом, і цей вплив може бути свідомим або безсвідомим для доньки.

Дослідники підкреслюють, що стиль виховання матері має значний вплив на стосунки з донькою, особливо в підлітковому віці. Вони вважають, що спосіб виховання, заснований на підтримці, емпатії та відкритому спілкуванні, сприяє глибокому емоційному зв'язку та взаємозалежності у стосунках. Підлітки проходять важливий процес формування самосвідомості та самооцінки, і стосунки з матір'ю та сім'єю у цей період мають суттєве значення. Дослідники відзначають, що доньки виявляють високу емоційну реактивність, емпатію та великий інтерес до соціальних стосунків. Тому, як мати виховує свою доньку, впливає на їхні стосунки. Однак, результати залежать від багатьох факторів, таких як загальний добробут сім'ї, задоволення первинних потреб кожної особистості та переконання матері.

Отже, стиль виховання матері має велике значення для формування здорових та позитивних стосунків між матір'ю та донькою.

На наступному етапі нами було емпірично вивчено емоційні та поведінкові особливості матерів та їхніх дочок. Також були вивчені особливості стилю виховання дочок та його сприйняття. Емпіричне дослідження емоційної сфери матерів виявило загалом високий рівень емоційного інтелекту, включаючи розуміння та управління власними емоціями, розуміння та управління емоціями інших людей, а також аспекти міжособистісного емоційного інтелекту. Подібні результати були виявлені в емоційній сфері групи досліджуваних дочок, але менша кількість показала кращий результат, тобто емоційна сфера дочок була менш характерною, ніж у групі опитаних дочок. Група матерів, опитаних у поведінковій сфері, продемонструвала такі характеристики: 80% опитаних матерів демонструють сильну взаємозалежність, тоді як некомунікативна поведінка майже непомітна. Це свідчить про явне зростання соціальних взаємодій і залежностей у відповідній групі. Крім того, при дослідженні внутрішніх конфліктів було виявлено, що близько чверті досліджуваних матерів відчували різницю між потребою приймати або уникати конфліктних ситуацій. Ці результати можуть відображати внутрішні протиріччя щодо певних аспектів їх поведінкового профілю. Ще 27% матерів виявили сумніви щодо свого рішення приймати або уникати конфліктів, що пов'язано з невизначеністю у виборі стратегії поведінки. Водночас лише 7% виявили тенденцію до самостійності, що свідчить про відносно низький рівень автономії в цій групі.

Підсумовуючи, можна констатувати, що поведінка досліджуваних матерів характеризується залежністю та товариськістю. Матері можуть мати багато сумнівів щодо внутрішніх конфліктів і варіантів вибору поведінки, що підкреслює необхідність подальшого психологічного аналізу та втручання.

При розгляді поведінкових особливостей учасників дослідження можна помітити, що третина обстежених дочок демонструє високий рівень

залежності, тоді як прояв асоціальної поведінки спостерігався лише у 7% випадків. Ці дані свідчать про високий рівень комунікабельності цієї групи досліджуваних. Що стосується внутрішнього конфлікту, виявилось, що 13% доньок відчували конфлікт між потребою у свободі та незалежності (потреби залежності та незалежності). Ці результати свідчать про наявність деяких внутрішніх протиріч щодо особистісних аспектів їх поведінки. Третина учасників групи показала сумніви прийняття чи уникнення конфлікту, таким чином прослідковується їх невпевненість у виборі стратегій поведінки. Крім того, виявилось, що 27% досліджуваних дочок показали незалежні тенденції, що свідчить про високий рівень автономії в цій групі. Отже, отримані результати свідчать про переважання товариської поведінки в групі дочок, а також про наявність певного балансу між залежністю та незалежністю. Особливо варто відзначити те, що доньки досить скептично ставляться до своїх поведінкових рішень, особливо щодо стратегій вирішення конфліктів.

Вивчення стилів виховання матері показало стабільність і збалансованість стилів виховання. Також існує тенденція перекладати відповідальність за дітей на матір, що може перешкоджати розвитку самостійності та відповідальності у дітей. В цілому стилі виховання матерів характеризуються акцентом на традиційних жіночих цінностях і рисах у вихованні дочок. Дослідники підкреслюють, що стиль виховання матері має значний вплив на стосунки з донькою, особливо в підлітковому віці. Вони вважають, що спосіб виховання, заснований на підтримці, емпатії та відкритому спілкуванні, сприяє глибокому емоційному зв'язку та взаємозалежності у стосунках.

Визначити специфіку взаємозв'язку між емоційними та поведінковими характеристиками матерів і дочок у юнацькому віці. Емпіричне дослідження емоційної сфери виявило дев'ять значущих кореляційних зв'язків, що вказують на особливості взаємозв'язку між емоційними рисами матері та доньки. Найбільш позитивні кореляції були виявлені між здатністю матері

керувати власними емоціями та емоціями інших людей і здатністю дочки розуміти власні емоції та емоції інших людей. Ці результати свідчать про сильний зв'язок між емоційною сферою матері та емоційною сферою доньки, оскільки міжособистісний емоційний інтелект безпосередньо пов'язаний з кількістю спілкування в особистому оточенні.

Таким чином, дослідження емоційно-поведінкових характеристик матерів і дочок розкриває важливі аспекти їх взаємин і вплив на емоційно-поведінковий розвиток. Ці знання можуть бути використані для планування та впровадження психосоціальної підтримки та освітніх програм, спрямованих на зміцнення позитивних аспектів стосунків, сприяння самооцінці та саморозвитку, покращенні у міжособистісних стосунках та комунікації.

Крім того, гіпотеза дослідження, що передбачала позитивний взаємозв'язок між рівнем емоційної підтримки матері і рівнем емоційної стабільності дочки у юнацькому віці, підтвердилася, що підкреслює важливість отриманих результатів для подальших досліджень та практичного застосування.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Анопрієнко О. Дисертація стиль батьківської поведінки як чинник виникнення і подолання хронічного стресу в підлітковому віці URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.10/Anoprienko.pdf
2. Грись А. Образ Я та психологічні межі особистості у контексті адаптивних процесів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/8597/3/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8C_1.pdf
3. Галина Погрібняк. Окремі аспекти кризи середнього віку URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1817
4. Дем'яненко Б. Т., Бойко Н. В., Качур Л. Ю. Порушення прихильності і механізми формування емоційних і поведінкових проблем в теорії та практиці психотерапевтичної допомоги. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22071/25%20Demyanenko%20B.%20T%2C%20Boyko%20N.%20V.%2C%20Kachur%20L.Y..pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Жихарева Л. Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ – 2016 URL: https://lib.iitta.gov.ua/107210/2/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%96%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf
6. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Копаниця О. В., Герасименко М. В., Ткаченко В. В. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.

7. Костіна Т. О. Можливості юнацького віку для переосмислення гендерних стереотипів. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_2/28.pdf
8. Крижановська З. Ю. Психологічні особливості сприймання професійного персонального іміджу жінки-викладача студентами вищого навчального закладу / З. Ю. Крижановська // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс». 2015. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 21. С. 238 – 246. (у співавторстві).
9. Лісневська А. О. Соціальна психологія малих груп: методичні рекомендації з вивчення спецкурсу «Соціальна психологія малих груп» для студентів 3-го курсу спеціальності «Психологія». Чернігів, 2012. 72 с.
10. Лукьяненко Ю. Взаємозв'язок між емоційно-поведінковими особливостями матерів та дочок у юнацькому віці. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/7247fc5f-b528-402e-8410-2219e8481a71>
11. Олісейчик К., Крижановська З. Материнське ставлення до особистості дитини в підлітковий період онтогенезу. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/21/63/481>
12. Опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) (Ейдемільер Е. Г., Юстицькіс В. В.). URL: <https://studfile.net/preview/8412655/>
13. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с/
14. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Н. О. Гончарова, Ю. Л. Горбенко, Ю. І. Калюжна, В. А. Лавріненко, М. М. Мельничук, О. Г. Мирошник, Н. М. Мишко, В. Ф. Моргун, Л. Г. Перетяцько, М. М. Рева, К. В. Седих, М. М. Тесленко, І. Г. Тітов,

Т. Є. Тітова, А. С. Харченко, Н. О. Чайкіна, Т. А. Яновська]; за ред. К. В. Седих. Полтава : Астроя, 2018. 342 с.

15. Ростовська К. С. Процес сепарації в дочірньо-материнських стосунках : дипломна робота магістра / К. С. Ростовська. Одеса, 2018. 84 [2]. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/25820>

16. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Паска О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2022. 376 с.

17. Ставицька С. О. Теоретичний аналіз проблеми становлення і розвитку індивідуально-особистісних характеристик в юнацькому віці. URL: <https://www.annadomina.com/studentam/pershodzherela/yunackomu-vici/>

18. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

19. Хохліна О. Сутність індивідуальності у контексті співвідношення понять у «людина», «індивід», «особистість» / Хохліна О. П. // Індивідуальність психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства: Монографія колективна / За ред. Л. В. Помиткіної, О. П. Хохліної. К.: ТОВ «АльфаПК», 2019. С. 33-39.

20. Широка А. О. Емпіричне дослідження процесу сепарації в дочірньо-материнських стосунках дівчат юнацького віку. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка Інституту психології Г. С. Костюка АПН України// Проблеми сучасної психології. Київ, 2010. Вип. 10. С. 861-873/

21. «Опитувальник ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ «ЕМІН» (Д.В.ЛЮСІН)» URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://psychology.karazin.ua/dist2020/materialy/Mayevska/Lr13.pdf>

22. Ainsworth M. Strange Situation Experiment & Attachment Theory // simply psychology. 2023.

23. Amanda Taintor & Wendy Ruiz Дивна ситуація Ейнсворта. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>

24. Andrew K. Przybylski, Kou Murayama, Cody R. DeHaan, Valerie Gladwell. Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out // *Computers in Human Behavior*. 2013-07-01. Т. 29. Вып. 4. С. 1841-1848. doi:10.1016/j.chb.2013.02.014

25. Blustein D., Walbridge M., Friedlander M., Palladino D. Contributions of psychological separation and parental attachment to the career development process. *Journal of Counseling Psychology*. 1991. No 38. P. 39–50. (In English).

26. Bowen M. *The Emotional System in Family Evaluation* / M. Bowen, M. Kerr. M.E.N-Y: Norton & Company, 1988.

27. Buss D., *Attractive Women Want it All: Good Genes, Economic Investment, Parenting Proclivities, and Emotional Commitment* // *sage journals*. USA. 2008.

28. Charles M., Frank S., Jacobson S., Grossman G. Repetition of the remembered past: patterns of separation – individuation in two generations of mothers and daughters // *Psychoanalytic Psychology*. 2001. V. 18 (4). P. 705–728.

29. Crean H. F. Conflict in the Latino parent-youth dyad: The role of emotional support from the opposite parent // *Journal of Family Psychology*. 2008. Jun. V. 22 (3). P. 484–493.

30. Doyle P. S. The effect of potential negative versus positive status change on unethical behavior // *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 2016. P. 172-183.

31. Eccles A. M. *Alleviating loneliness in young people – a meta-analysis of interventions*. UK, 2020.

32. Gairola V. (2021, September 2). *On Wilfred R. Bion's Way of Being: Linking Truth, Thought, and Nostalgia*. *Psychoanalytic Psychology*. Advance online publication. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/pap0000375>

33. Gross P. H., McCallum R. S. Operationalization and predictive utility of mother– daughter synchrony // *School Psychology Quarterly*. 2000. V. 15 (3). P. 279-294.

34. Hoffman J. A. Psychological separation of late adolescents from the parents / J. A. Hoffman // *Journal of Counseling Psychology*. 1984. № 31. PP. 170-178.
35. Hrys A. Person's self-image and psychological limits in the context of adaptive processes. USA. 2018. P. 140.
36. Kellerman J. Sex role stereotypes and attitudes toward parental blame for the psychological problems of children // *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1974. Feb. V. 42 (1). P. 153–154.
37. Lang F. R. & Carstensen L. L. Close emotional relationships in late life: Further support for proactive aging in the social domain // *Psychology and Aging*. 1994. P. 315-324.
38. Pearce J. C. *Magical Child Matures* / J. C. Pearce. New York: E. P. Dutton, 1985. 272 p.
39. Sheeber L., Hops H., Alpert A., Davis B. & Andrews J. Adolescent Psychological Disorder and Parental Depression as Predictors of Parent and Child Dysfunctions in the Family Environment // *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2002. №70(1). P. 86–97.
40. Teitelman E., Glass J., Blyn Ch., Jennings D. The treatment of female borderlines// *Schizophrenia Bulletin*. 1979. V. 5 (1). P. 111–117.

